

PREDAREA SUBIECTELOR SENSIBILE ALE ISTORIEI

CONFLICTELE DIN SPATIUL POSTSOVIETIC

Ghid metodologic

Echipa de proiect

Kristina Smolijaninovaitė & Marcus Chavasse

Consultanți metodici

Bojana Dujkovic-Blagojevic & Dzintra Liepina

Redactor (limba engleză)

Richard Coombes

Designer

Laura Klimaitė-Lusa

Traducător

Alexandru Seu

Corector (limba română)

Viorica-Ela Caraman

Editor

Civil Society Forum e.V.

Civil Society Forum e.V. / Secretariat

Badstr. 44, 13357 Berlin, Germany

Tel: +49 30 46 06 45 40

info@confronting-memories.org

www.confronting-memories.org

Acest material a fost elaborat cu suportul financiar al donatorilor noștri. Conținutul acestei publicații se află în responsabilitatea exclusivă a Civil Society Forum e.V. și nu reflectă în niciun caz punctul de vedere al finanțatorilor. Opiniile exprimate de autori sunt proprii și nu reprezintă neapărat punctele de vedere ale Civil Society Forum e.V.

© 2024 Civil Society Forum e.V. / Confronting Memories

Toate drepturile rezervate.

Predarea subiectelor sensibile ale istoriei: conflictele din spațiul postsovietic

Studii de caz din Armenia,
Georgia și Moldova

Cuprins

Introducere		7
	Kristina Smolijaninovaitė	
Conflictul din Karabahul de Munte (1988-prezent)		
	Istorie și context	10
Viața într-un sat de la graniță. Studiu de caz		
	Activitate de învățare	16
Anexa I	Setul de surse	20
	Grupul 1 Demografia	20
	Grupul 2 Economia	23
	Grupul 3 Educația	25
	Grupul 4 Modul de viață	28
Anexa II	Criterii de evaluare reciprocă	31
Lovitura de stat din Georgia (1991-1992)		
	Istorie și context	33
Libertatea care s-a preschimbat într-o tragedie		
	Activitate de învățare	37
Anexa I	Transcrierea videoului	43
Anexa II	Setul de surse	44
	Grupul 1 Susținătorii guvernării	44
	Grupul 2 Susținătorii opoziției	46
	Grupul 3 Relatării martorilor oculari (reprezentanți ai diverselor pături sociale)	48
Anexa III	Reflectarea Războiului civil din Georgia în manualele școlare	52
Anexa IV	Repere cronologice	55
Războiul pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova (1992)		
	Istorie și context	57
Impactul Războiului pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a Republicii Moldova		
	Activitate de învățare	62
Anexa I	Setul de surse	67
	Grupul 1 Impactul politic	67
	Grupul 2 Impactul economic	69
	Grupul 3 Impactul cultural	71
Anexa II	Fișa de lucru la tema pentru acasă	72

Introducere

Kristina
Smolijaninová

Directoarea
Confronting Memories,
Civil Society Forum e.V.,
Berlin, Germania

Din 2020, programul Confronting Memories s-a dedicat furnizării unei platforme și unei rețele pentru profesorii de istorie din întreaga Europă, pentru a facilita schimbul de perspective asupra istoriei secolelor al XX-lea și al XXI-lea, lărgind astfel posibilitățile de interpretare a istoriei în ansamblu. În ultimii trei ani, am lucrat cu peste 80 de profesori de istorie pentru a crea materiale menite să promoveze pluralitatea perspectivelor și predarea istoriei bazată pe valori.

De la începutul războiului din Ucraina în 2022, unul de impact deosebit, numeroase proiecte s-au ocupat de problema educației în țările cu o moștenire sovietică, analizând, în primul rând, de ce educația este importantă în prevenirea conflictelor ulterioare, dar puține au privit dincolo de sfârșitul războiului și au identificat instrumentele și metodele ce ar putea fi folosite pentru a preda tema războiului ca fenomen propriu-zis. Printr-o serie de ateliere de lucru bazate pe schimb academic în 2023, am căutat răspunsuri la această întrebare dificilă, concentrându-ne pe alte conflicte, în special în Armenia, Georgia și Republica Moldova. În timp ce promovam educația istorică bazată pe diversitatea viziunilor în regiunea Parteneriatului Estic, am introdus noi contexte, metodologii și grupuri de beneficiari în programul nostru.

Conflictele prezentate în acest ghid metodologic constituie subiecte sensibile, pentru că sunt recente în memoria colectivă a oamenilor și a părților implicate: există încă în viață oameni care au trăit direct un conflict sau altul, fie ca soldați, victime nemijlocite, copii, fie ca oameni care au pierdut o persoană apropiată.

În plus, în programele școlare și în manuale, aceste conflicte sunt adesea predate cu un accent puternic pe istoria militar-politică (dacă sunt predate), propunând punctul de vedere al regimului aflat la putere în momentul respectiv.

În vara anului 2023, profesori din Armenia, Georgia și Moldova au participat la atelierile conduse de un formator din Bosnia și Herțegovina, țară care are experiența directă a conflictelor din ultimele decenii. Formatorul a lucrat extrem de mult pentru a crea noi materiale în țara sa, care să poată fi folosite pentru a preda complexitatea războaielor iugoslave, încercând, în același timp, să evite controversesele bazate pe naționalitate și să se îndepărteze de educația militar-politică în favoarea unei abordări mai sociale. Această viziune a stat la baza atelierelor care i-au pregătit pe profesori să-și creeze propriile materiale de lecții pe teme sensibile din țările lor.

Materialele noastre sunt concepute pentru a fi cât mai practice, motiv pentru care toate sunt realizate chiar de profesori de istorie, cu consultarea și sprijinul unei echipe profesioniste de experți în peda-

gogie. După ateliere, profesorii au lucrat în echipe naționale, pentru a crea un set de materiale adaptate, încercând să prezinte subiectele în moduri inedite și să abordeze pluralitatea perspectivelor. Înțelegem prin pluralitatea perspectivelor recunoașterea diverselor interpretări contemporane sau actuale ale unui anumit eveniment sau perioadă istorică, precum și evoluția diferitelor viziuni în timp. Abordarea multitudinii de viziuni nu este însă întotdeauna posibilă și vom vedea exemple în acest sens, care arată modul în care diferite grupuri sociale au reacționat la un anumit eveniment.

Din punctul de vedere al principiilor evidențiate de Consiliul European, predarea atitudinilor și valorilor adecvate și realizarea conexiunii cu zilele noastre în procesul de predare a istoriei este o parte componentă a programului *Confronting Memories* de o importanță majoră. Aceasta include respectul pentru drepturile și demnitatea umană, valorificarea diversității culturale, deschiderea către alte credințe și practici, spirit civic și responsabilitate. Profesorii care au lucrat la acest ghid au integrat aceste competențe în elaboarea materialelor de lecție care să formeze elevilor abilitățile de a aborda aspecte sensibile.

Ghidul este o resursă destinată nu doar profesorilor provenind din zone de război sau profesorilor care trăiesc într-o țară marcată de vreun conflict trecut sau recent, ci este conceput și pentru formatorii din afara acestor regiuni. Înainte de a prezenta cele trei modele de activități de învățare privind conflictul de lungă durată din Nagorno-Karabah (1988-prezent), Lovitura de stat georgiană (1991-1992) și Războiul de pe Nistru (1992), lucrarea oferă informații concise despre contextele locale din Armenia, Georgia și Moldova.

Planul de lecție elaborat de profesorii armeni, folosind exemplul satului de graniță Movses, ilustrează modul în care conflictul din Nagorno-Karabah, care a început în 1988, a perturbat și a afectat fiecare aspect al vieții de-a lungul graniței unei zone de conflict internațional. Proiectul asigură înțelegerea conflictului din perspectiva periferiei, și nu a centrului, concentrându-se pe oamenii care locuiesc una dintre zonele cele mai afectate de conflict. Aceasta va permite profesorilor și elevilor deopotrivă să ia în considerare nu numai perspectiva oficială, de sus în jos, politică și ideologică a conflictului, ci și perspectiva celor mai vulnerabili.

Profesorii din Georgia au decis să elaboreze o lecție despre Lovitura de stat georgiană (1991-1992) și Războiul civil care a urmat, un conflict care rămâne un subiect puțin studiat și sensibil în societatea georgiană, cu opinii contrastante între diferitele părți interesate. În timp ce astfel de poziții reprezintă opiniile istoricilor georgieni și ale publicului larg, nu a existat încă niciun studiu istoriografic la scară largă asupra conflictului. Din această cauză, este dificil să se predea despre Războiul civil georgian în școlile de stat: nu există o viziune obiectivă asupra conflictului, fără o influență politică sau propagandistică. Problema este agravată de prezența unor informații incomplete și episodice despre subiect în programa de istorie și manualele școlare. Studiarea acestui eveniment va îmbunătăți înțelegerea Războiului civil georgian din 1991-1993.

În cazul Moldovei, cadrele didactice au elaborat materiale de curs despre Războiul din Transnistria din 1992, (*denumit Războiul pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, n.tr.*), care rămâne subiectul cel mai sensibil și controversat din societatea moldovenească și care încă nu este tratat corespunzător în școli. Ca parte a acestui proiect, obiectivele dezirabile ale educației în școlile din Moldova și Transnistria cuprind promovarea valorilor democratice și ale statului de drept, iar educația istorică va avea, cu siguranță, un rol important în asigurarea unei păci durabile în contextul conflictului înghețat. Privitor la diferite aspecte ale evenimentului, de la cel politic la cel economic și social, planul lecției ilustrează impactul conflictului pentru ambele maluri ale Nistrului și solicită elevilor să facă propriile cercetări asupra percepției acestuia în comunitățile lor.

Ghidul este disponibil în limbile naționale ale profesorilor care l-au realizat – armeană, georgiană, română – și în engleză, astfel încât să poată fi folosit de o comunitate mai largă de profesori la nivel internațional. Acest ghid, precum și alte materiale pentru lecții pot fi accesate și descărcate gratuit de pe site-ul [Confronting Memories](#).

Conflictul din Karabahul de Munte (1988-prezent)

Istorie și context

Lusine Kharatyan

Institutul de Arheologie și Etnografie, Academia Națională de Științe a Armeniei, Erevan, Armenia

1 Arțah este numele istoric al celei de-a 10-a provincii Mets Hayk (Armenia Mare), un stat antic din Munții Armeni. Din punct de vedere istoric, Arțahul a cuprins teritoriul Karabahului de Munte, iar termenul este utilizat pe scară largă de armeni pentru a se referi la Karabahul de Munte. În februarie 2017, Republica Nagorno-Karabah a fost redenumită oficial „Republica Arțah” în noua Constituție adoptată de populația majoritar armeană.

2 Aceste ciocniri sunt cunoscute în principal ca ciocniri sau masacre armeano-tătare, deoarece etnonimul „Azerbaijan” a fost introdus pentru prima dată la recensământul URSS din 1939. Înainte de aceasta, sursele și literatura, precum și recensămintele, se refereau la musulmanii vorbitori de turcă din Caucazul de Sud prin diferiți termeni, cum ar fi „musulmani”, „turci” și „tătari caucazieni”.

3 Alte exemple includ, dar nu se limitează la conflictele georgiano-abhaziene, georgiano-osetiene sau la conflictul transnistrean.

Conflictul din Karabahul de Munte sau Arțah¹ este unul dintre cele mai îndelungate și mai violente conflicte care au avut loc pe teritoriul fostei URSS. De-a lungul anilor, acesta a marcat mii de vieți în Armenia și Azerbaidjan și a strămutat peste un milion de oameni, azerii fugind din Armenia, Nagorno-Karabah și regiunile învecinate, iar armenii fugind din așezările lor din Azerbaidjan și, mai recent, din Nagorno-Karabah. Se spune adesea că conflictul a început în anii 1980, dar originile sale se atestă încă de la începutul secolului al XX-lea. Între 1905 și 1920, au avut loc ciocniri interetnice între armeni și azeri în diferite zone din Caucazul de Sud, mai întâi în perioada țaristă (1905-1907) și mai apoi în timpul existenței de scurtă durată a primelor republici armeană și azeră (1918-1920).² După instaurarea ulterioară a dominației sovietice, granițele din Caucazul de Sud au fost reconfigurate în conformitate cu politica sovietică privind naționalitățile, care a atribuit, de asemenea, diferite grade de autonomie anumitor grupuri etnice și a creat enclave distincte din punct de vedere etnic în cadrul republicilor naționale. Astfel, în 1923, Nagorno-Karabahul, cu o populație majoritară armeană, a fost atribuit Azerbaidjanului, acordându-i-se statut de „regiune (oblosty) autonomă” în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Azerbaidjan (RSSAz). Teritoriul a fost numit Regiunea Autonomă Nagorno-Karabah (RANK). După cum au dovedit ulterior procesele care au condus la prăbușirea URSS, politica sovietică privind naționalitățile avea un mare potențial destabilizator.³

Conflictul actual a început în 1988, când locuitorii etnici armeni ai RANK, încurajați de politicile lui Gorbaciov, *perestroika* și *glasnost*, au cerut transferul regiunii din componența Azerbaidjanului sovietic în componența Armeniei sovietice.

În perioada sovietică, situația demografică a regiunii se schimbase, cu o scădere a numărului de armeni și o creștere a numărului de azeri. De asemenea, armenii au raportat discriminarea lor de către autoritățile azere („New York Times”, 1977). Astfel, armenii din Karabahul de Munte au perceput *perestroika* drept o oportunitate de a-și exprima în mod legal dorința de a se uni cu RSS Armeană la începutul anului 1988. În același timp, în RSS Armeană a fost lansată o amplă „mișcare Karabah” în sprijinul armenilor din Karabah. Această mișcare a cerut și unirea Karabahului de Munte cu Armenia.

Ca răspuns la aceste evoluții, au avut loc pogromuri antiarmenești organizate în orașul Sumgait din Azerbaidjan, în perioada 27-29 februarie 1988. Unii cercetători susțin că pogromurile de la Sumgait au

actualizat genocidul armean din 1915 (Abrahamian, 2006; Marutyan, 2009).⁴ Se crede că aceste memorii i-au ajutat pe armeni să depășească paradigmele prezentului sovietic și să rupă influența propagandei sovietice, devenind baza transformărilor revoluționare care au condus la independența Armeniei (Marutyan, 2009). În acest fel, problemele legate de Nagorno-Karabah și genocidul armean s-au împletit strâns și au devenit ulterior pietrele de temelie pentru construirea statului național armean.⁵ În același timp, Karabahul de Munte a fost o componentă definitorie pentru construirea națiunii Azerbaidjanului, deoarece integritatea teritorială a ceea ce a însemnat Azerbaidjanul sovietic a fost crucială pentru Republica independentă Azerbaidjan.

Astfel a fost pregătită scena pentru primul conflict modern din Nagorno-Karabah, care a devenit, în cele din urmă, un conflict militar între armeni și azeri. Dizolvarea Uniunii Sovietice era aproape. Azerbaidjanul și-a anunțat independența la 30 august 1991. Ca răspuns, armenii din Nagorno-Karabah au adoptat o declarație la 2 septembrie, prin care au anunțat înființarea Republicii Nagorno-Karabah. Situația a escaladat rapid într-un război la scară largă. Forțele armate azere au început un bombardament aproape continuu al așezărilor armenesti din Nagorno-Karabah, în timp ce armenii din regiune, împreună cu voluntarii din Armenia și din diaspora armeană, au început să se înarmeze și să formeze grupuri de autoapărare. Unul dintre cele mai tragice evenimente ale Primului război din Karabah este considerat masacrul de la Hodjalî, din februarie 1992, în care sute de civili azeri au fost împușcați, capturați sau au devenit refugiați (De Waal, 2013). Drept răzbunare, s-a produs masacrul civililor armeni din satul Maragha, în luna aprilie a aceluiași an.

Războiul a durat doi ani, din 1992 până în 1994, și s-a încheiat cu un acord fragil de încetare a focului, intermediat de Rusia în mai 1994. Fosta Regiune Autonomă Karabahul de Munte împreună cu cele șapte raioane adiacente de pe teritoriul Azerbaidjanului au intrat sub controlul forțelor armene.

După încheierea Primului război din Nagorno-Karabah, pe teritoriul fostei regiuni autonome a fost înființat un stat armean *de facto*. Statul nerecunoscut Republica Nagorno-Karabah, redenumită ulterior Republica Arțah, cu capitala Stepanakert, avea simboluri naționale, ramuri legislative, executive și judiciare ale puterii, precum și o armată.

Încetarea focului a rămas oficial în vigoare până în septembrie 2020, deși s-au produs ciocniri intermitente și încălcări ale acordului de încetare a focului de-a lungul liniei de contact Karabah, dar în special de-a lungul frontierei de stat armeano-azere, chiar dacă a existat un tratat de pace în cadrul Grupului OSCE de la Minsk, coprezidat de Franța, Federația Rusă și Statele Unite. Cele mai intense lupte din această perioadă au avut loc în aprilie 2016 și au durat patru zile, lăsând sute de victime de ambele părți.

Regiunea a intrat din nou într-un război în forță, cu un atac al Azerbaidjanului pe 27 septembrie 2020. Acesta a fost cel de-Al Doilea război din Nagorno-Karabah, care a durat 44 de zile și s-a încheiat la 9 noiembrie cu o încetare a focului intermediată de către Rusia și un

4

Genocidul armean din 1915 din Turcia otomană și memoria sa este principala sursă de traume colective pentru armeni. Întrucât acest lucru nu a fost niciodată recunoscut de către autorul faptelor, Turcia, armenii se simt în permanență sub aceeași amenințare. Problema Karabahului a fost strâns legată de genocid: în percepția și interpretarea armeană, azerii sunt înrudiți cu turcii și chiar sunt numiți „turci” în limba armeană. Mai mult, actualul stat azerbaidjan este aliat cu Turcia, iar masacrele armenilor au avut loc la Baku în 1918 și la Shushi, Karabah, în 1920. Astfel, armenii consideră unanim că atât Turcia, cât și Azerbaidjan doresc să nu existe un stat armean sau etnici armeni între cele două națiuni turce.

5

Adoptată la 23 august 1990, Declarația de independență a Armeniei exprimă voința generală a poporului din Armenia și Karabahul de Munte, înstituiind astfel statul independent în numele ambelor grupuri. Aceasta conține o prevedere specială, care afirmă că „Republica Armenia sprijină sarcina de a obține recunoașterea internațională a genocidului din 1915 în Turcia otomană și Armenia de Vest”.

Autoproclamată Republică Nagorno-Karabah (Arțah) și raioanele adiacente după Primul război din Nagorno-Karabah.

Autor: Evan Centanni, Political Geography Now, CC BY-SA 3.0, <https://www.polgeonow.com/2018/01/artsakh-name-change-nagorno-karabakh.html>, accesat la 14 februarie 2024.

anunț trilateral al prim-ministrului Armeniei și al președinților Azerbaidjanului și Rusiei. Conform prevederilor încetării focului, Azerbaidjanul a recâștigat controlul asupra celor șapte districte din jurul Karabahului de Munte, precum și asupra unei părți semnificative a acestui teritoriu. În conformitate cu anunțul, forțele ruse de menținere a păcii au fost dislocate în ceea ce a rămas din Republica *de facto* Arțah, pentru a proteja populația armeană civilă și coridorul Lachin, singura rută care lega Arțahul de Armenia și restul lumii. Anunțul din 9 noiembrie a subliniat că trupele de menținere a păcii vor rămâne în Arțah timp de cinci ani. Cu toate acestea, la 12 decembrie 2022, guvernul azer a lansat o blocadă a coridorului Lachin, sub paravanul protestelor de mediu. În perioada blocadei, au existat numeroase declarații ale diferitelor organizații internaționale, care avertizau asupra posibilității unui genocid (Asociația Internațională a Cercetătorilor Genocidului, 2022; Lemkin Institute, 2023).

Arțahul a rămas sub asediu pentru următoarele nouă luni, până la 19 septembrie 2023, când forțele azere au atacat teritoriul în cadrul evenimentului ce a fost anunțat ca o „operațiune antiteroristă”. Operațiunea a durat 24 de ore și a dus la capitularea completă a forțelor locale de apărare armenice. Cinci zile mai târziu, Baku a deschis coridorul Lachin, permițând armenilor supraviețuitori să fugă în Armenia. Ca urmare, peste 100 000 de persoane – aproape întreaga populație armeană a regiunii la acea vreme – au fost strămutate cu forța din casele lor, rămânând astfel până în prezent.

Trebuie remarcat faptul că conflictul din Nagorno-Karabah are o interpretare și un impact definitoriu atât pentru Armenia, cât și pentru Azerbaidjan. Nu doar că atinge fiecare aspect al vieții în Armenia, de la

relațiile internaționale la alianțele strategice, securitate și militarizare, până la prețurile de bază ale mărfurilor, demografie, economie și nivel de bunăstare socială, dar afectează și aproape fiecare familie: mulți și-au pierdut membrii de familie în război. Prin urmare, din punct de vedere sociopolitic, evenimentul este extrem de sensibil și are nevoie de o abordare pedagogică atent concepută și bine gândită pentru predarea temei dintr-o multiplă perspectivă.

Încă de la începutul conflictului, viața pașnică de la granița dintre Armenia și Azerbaidjan a fost perturbată. Chiar și după încetarea focului din 1994, regiunile de graniță nu au fost niciodată locuri pașnice, mai ales în nord-estul Armeniei, în provincia Tavush. De-a lungul întregii perioade de pace relativă, din 1994 până în prezent, satele situate de-a lungul graniței armeano-azere din Tavush nu au fost niciodată considerate sigure. Sătenii nu și-au putut cultiva cea mai mare parte a pământului, au fost semnalate cazuri de distrugere a șeptelului sau de trecere a frontierei, locuitorii au fost răpiți din casele lor, iar, din când în când, au avut loc împușcături. Planul de lecție, elaborat de profesorii armeni, folosind exemplul satului Movses din Tavush, ilustrează modul în care războiul perturbă și afectează totalitatea aspectelor vieții de la graniță într-o zonă de conflict.

Elevii vor percepe conflictul din perspectiva periferiei, și nu a centrului, din perspectiva oamenilor care locuiesc într-unul dintre locurile cele mai afectate de conflict. Aceasta ne va permite să examinăm nu doar perspectiva oficială, de sus în jos, politică și ideologică asupra conflictului, ci și perspectiva celor mai vulnerabili. La rândul său, acest lucru va dezvolta abilitățile de gândire critică ale elevilor, precum și capacitatea lor de a utiliza diferite surse pentru a înțelege mai bine o situație problematică.

Bibliografie

Abrahamian, L. (2006) *Armenian Identity in a Changing World [Identitatea armeană într-o lume schimbătoare]*. Costa Mesa, California: Mazda.

Bakinski Rabochi (1923) *Collection of Laws and Orders of the Workers' and Peasants' Government of the ASSR for the year 1923*, 9 July, №0151; în Kharatyan, H. (2021) *Khojalu "Genocide" and its Mission in Karabakh Conflict* [Culegere de legi și ordine ale Guvernului Muncitoresc și Țărănesc al RSS Armene pentru anul 1923], 9 iulie, №0151; în Kharatian, H. (2021) „*Genocidul*” *Hodjalî și misiunea sa în conflictul din Karabah*]. Erevan: Editura Institutului de Arheologie și Etnografie.

De Waal, T. (2013) *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war [Grădina neagră: Armenia și Azerbaidjan între pace și război]*. New York: NYU Press.

Deutsche Welle (2023) *Azerbaijan announces “anti-terrorist” operation in Karabakh* [Azerbaidjanul anunță o operațiune «antiteroristă» în Karabah], 19 septembrie, <https://www.dw.com/en/azerbaijan-announces-anti-terrorist-operation-in-karabakh/a-66861997>, accesat la 6 februarie 2024.

Asociația Internațională a Cercetătorilor Genocidului (2022) *Statement on Azerbaijani Aggression Against the Republic of Armenia and the Indigenous Armenians of the South Caucasus* [Declarație privind agresiunea azeră împotriva Republicii Armenia și a armenilor indigeni din Caucazul de Sud], https://genocidescholars.org/wp-content/uploads/2022/10/IAGS-EB-Statement-Armenia-Azerbaijan-Oct-2022_update.pdf, accesat la 6 februarie 2024.

Lemkin Institute (2023) *Risk Factors and Indicators of the Crime of Genocide in the Republic of Artsakh: Applying the UN Framework of Analysis for Atrocity Crimes to the Nagorno-Karabakh Conflict* [Factori de risc și indicatori ai crimei de genocid în Republica Arțah: aplicarea Cadrului de analiză pentru prevenirea crimelor de atrocitate în conflictul din Nagorno-Karabah], https://www.lemkininstitute.com/_files/ugd/9bc553_2e3babd9d7834d7fbcfa262f88c9fa74.pdf, accesat la 6 februarie 2024.

Marutyan, H. (2009) *Iconography of Armenian identity. The Memory of Genocide and the Karabagh Movement* [Iconografia identității armene. Memoria genocidului și mișcarea Karabah]. Erevan: Editura Gitutyun.

New York Times (1977) *Armenians Ask Moscow for Help, Charging Azerbaijan With Bias* [Armenii cer ajutor Moscovei, acuzând Azerbaidjanul de părtinire], 11 decembrie, <https://www.nytimes.com/1977/12/11/archives/armenians-ask-moscow-for-help-charging-azerbaijan-with-bias.html>, accesat la 6 februarie 2024.

Activitate de învățare

Viața într-un sat de graniță: studiu de caz

Autori	Lilit Minasyan, Școala Ayb, Erevan, Armenia Nina Hayrapetyan, Școala Ayb, Erevan, Armenia Ani Tovmasyan, Școala Ayb, Erevan, Armenia Meri Martirosyan, Gimnaziu Nr. 3, Kapan, Armenia Naira Yerkanyan, Liceul Hambardzum Galstyan, Erevan, Armenia Haykanush Ghevondyan, Școala Nr. 122, Erevan, Armenia
Vârsta	15 ani (clasa a IX-a)
Timp	90 de minute
Întrebarea-cheie	Cum a afectat războiul diferite domenii ale vieții din satul de graniță Movses?

Viața într-un sat de graniță este întotdeauna foarte diferită de viața într-un oraș departe de graniță, iar aceste diferențe devin mult mai vizibile în timpul războiului. Oamenii care locuiesc aici sunt cei care simt asprimea războiului mai intens și sunt nevoiți să se confrunte cu violența militară și cu o atmosferă nesigură chiar în spațiul în care locuiesc. Duritatea și instabilitatea vremurilor de război afectează toate grupele de vârstă și privesc toate sferele vieții, inclusiv demografia, economia, educația și modul de viață. Această lecție se concentrează asupra schimbărilor care au avut loc în zonele de frontieră ale Armeniei în ultimele trei decenii.

Karabahul de Munte a fost acordat Azerbaidjanului de către regimul sovietic în 1923, iar până în 1991 a fost o regiune autonomă în Republica Sovietică Socialistă Azerbaidjan. În timp ce regiunea a fost martora unui conflict în primii ani ai secolului al XX-lea, se poate spune că conflictul modern din Nagorno-Karabah (Arțah) a început în 1988, chiar înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice. Populația din Nagorno-Karabah a cerut ca regiunea să devină parte a RSS Armene și a realizat acțiuni legale, constituționale în vederea atingerii acestui scop.¹ Deși recensământul sovietic din 1989 a indicat că 77% din populația din Nagorno-Karabah era armeană și 21% azeră, dorințele armenilor au fost respinse atât de Uniunea Sovietică, cât și de Azerbaidjan; acesta din urmă a început războiul împotriva Karabahului de Munte în 1991, atacând în același timp și alte regiuni armene. Republica Karabahul

1

Consiliul Deputaților Poporului din Nagorno-Karabah a votat pentru unirea regiunii cu Armenia, fiind desfășurat și un referendum (boicotat de populația azeră din Nagorno-Karabah), în care majoritatea covârșitoare a votat în favoarea unificării cu Armenia.

de Munte a fost proclamată în același an. Partea armeană a câștigat războiul, semnând, în 1994, acordul de încetare a focului. Un tratat de pace însă nu a fost semnat niciodată, iar acțiunile militare au continuat mulți ani după aceea. Escaladările din 2016, 2020 și 2023 au făcut insuportabilă viața oamenilor obișnuiți din Republica Nagorno-Karabah și din satele învecinate. Ca urmare a celei mai recente escaladări din septembrie 2023, Karabahul de Munte a fost forțat să accepte intrarea în componența Azerbaidjanului din cauza gravelor pierderi suferite.

În cadrul acestei lecții, elevii vor analiza sursele primare și secundare, lucrând în grup; fiecare dintre grupuri se va concentra pe o sferă a vieții și va acoperi un segment cronologic al conflictului. Grupurile vor evalua, de asemenea, influența războiului asupra unei anumite categorii de vârstă: copii, tineri, adulți sau persoane în etate. Prin activitatea *Cafeneaua mondială*, elevii vor comenta prestația colegilor și vor oferi sugestii de îmbunătățire. Profesorii sunt încurajați să prezinte și să explice elevilor criteriile de evaluare reciprocă, pentru a facilita critica constructivă între grupuri. Tema pentru acasă va fi redactarea unui eseu argumentativ despre schimbările din viața unui sat de graniță în timpul războiului, privit din perspectiva unei grupe de vârstă alese de ei. Lecția este un studiu de caz al satului Movses din regiunea Tavush din Armenia.

Obiectivele activității

Elevii vor putea:

- Să compare și să confrunte sursele primare, descoperind și descriind, pe baza acestora, principalele schimbări din viața locuitorilor zonei de frontieră a conflictului.
- Să explice impactul războiului din perspectiva participanților direcți, dezvoltându-și empatia față de aceștia.
- Să analizeze influența conflictelor asupra vieții oamenilor, formându-și opinii personale.

Recomandări metodologice

Pentru o lecție eficientă, se așteaptă ca elevii să fie familiarizați cu conflictul armeano-azer și cu evenimentele generale din perioada 1988-2023. Pentru a oferi un fundal esențial al conflictelor, la începutul lecției, profesorul va prezenta o scurtă introducere care cuprinde evenimentele din perioada respectivă.

Lecția reprezintă un studiu de caz al vieții într-un sat de graniță din Armenia. Prin urmare, profesorul va trebui să folosească o varietate de surse primare și secundare, pentru a promova gândirea critică în rândul elevilor și pentru a încuraja concluziile imparțiale și bine argumentate.

Pentru o muncă de echipă bine organizată și o cooperare eficientă în cadrul grupurilor, profesorii sunt încurajați să formeze asocieri

echilibrate la începutul lecției, ținând cont de particularitățile individuale ale fiecărui elev.

După etapa a doua (discuție, analiza și pregătirea materialelor), elevii sunt așteptați să facă turul clasei și să comenteze munca colegilor lor din alte grupuri (etapa a treia). Cafeneaua mondială este o tehnică care trebuie explicată clar elevilor pentru a evita haosul. Pentru a se asigura că toate lucrările sunt efectuate într-un interval de timp stabilit, profesorii sunt încurajați să folosească cronometre.

Pentru ca activitatea de evaluare reciprocă să aibă succes, profesorul trebuie să prezinte criteriile de evaluare înainte de începerea lucrului în grup, astfel încât elevii să fie familiarizați cu acestea. Vezi anexa II pentru criteriile de evaluare reciprocă; evaluarea reciprocă se realizează la etapa a treia.

Profesorii sunt încurajați să organizeze discuția în clasă (etapa a IV-a) în spiritul de participare egală și să asigure fiecărui elev posibilitatea de a se exprima.

Activităț

Etapa I

Salutul / Pregătirea materialelor necesare	5 minute

Etapa a II-a

Lucru în echipe	40 de minute

Elevii sunt împărțiți în patru grupuri, în baza sferelor sociale pe care le vor analiza:

- Demografia
- Economia
- Educația
- Modul de viață

Toate grupurile primesc o scurtă prezentare a istoriei conflictului. După ce au studiat-o, grupurile încep să lucreze la principalele surse. Li se oferă un set de surse (Anexa I), care prezintă toate cele trei decenii de independență a Armeniei și durata conflictului activ (1991-2023). Sursele conțin informații despre demografia, economia, educația și modul de viață al satului Movses. Fiecare grup studiază toate sursele propuse, apoi trage concluzii cu privire la schimbările intervenite în viața satului pe parcursul perioadei respective și își notează constatările pe postere.

Etapa a III-a

Cafeneaua mondială	25 de minute

Toate posterele sunt expuse pe perete, iar grupurilor de elevi li se solicită să facă o plimbare prin clasă, examinând fiecare poster timp de cinci minute, pentru a se familiariza cu conținutul acestuia și pentru

a nota sugestii, pe care le vor anexa posterului. Vor folosi criteriile de evaluare reciprocă (Anexa II). Sugestiile pot reprezenta atât întrebări despre subiect, cât și îmbunătățiri pe care elevii le consideră necesare.

Elevii vor analiza posterele consecutiv.

Fiecare va petrece 20 de minute examinând posterele celorlalte grupuri, iar apoi alte cinci minute pentru a face îmbunătățiri rapide propriilor postere, pe baza sugestiilor colegilor lor.

Etapa a IV-a

Discuția dirijată

20 minute

Activitatea presupune o discuție dirijată în baza întrebării-cheie. Fiind deja familiarizați cu modificările survenite în fiecare sferă a vieții, elevii discută despre schimbările generale din satul Movses de-a lungul perioadei, răspunzând astfel la întrebarea-cheie.

Evaluarea

După cum s-a menționat anterior, perspectiva de evaluare pe parcursul lecției va fi reciprocă. Elevilor li se vor propune criteriile (vezi Anexa II) pentru a evalua activitatea celorlalte grupuri și pentru a face sugestii constructive.

Tema pentru acasă

Tema pentru acasă este redactarea unui eseu argumentativ care să răspundă la întrebarea-cheie a proiectului din perspectiva grupului de persoane-resursă selectate la alegere: copii, tineri, adulți sau persoane în vârstă.

Dicționar

Regiune autonomă – regiune a unei țări care are un grad de autonomie sau libertate din partea unei autorități externe, de exemplu, regiunea Nagorno-Karabah în Azerbaidjanul Sovietic.

Aygepar – un sat de graniță din Armenia, în vecinătatea satului Movses.

Berd – raion în nord-estul Armeniei din care face parte satul Movses.

Dost – persoană sau națiune apropiată, înrudită; prieten.

Sistemul Paros – sistemul suportului financiar de stat acordat oamenilor nevoiași în Armenia.

Setul de surse

Grupul 1 Demografia

Sursa A Populația raionului Shamshadin (actualmente Berd), inclusiv satul Movses, 1989

Naționalitatea	Numărul	Procentajul
Armeni	32,820	99.5%
Ruși	66	0.2%
Azeri	55	0.2%
Ucraineni	13	0.1%
Iazigi	10	0.1%
Alții	21	0.1%
Total	32,985	100%

Sursa: „Recensământul din URSS, 1989”, Comisia Națională de Statistică, Erevan.

Sursa B Ararat Avalyan, primarul de Movses, despre săteni, 19 mai 2014

Către anul 2014, conflictele îndelungate au alungat mulți tineri din Movses, astfel că pensionari erau peste jumătate din populația satului. În mai 2014, primarul satului Movses a vorbit despre această situație, reflectând la o eventuală întoarcere a tinerilor, precum și la necesitatea de a finanța dezvoltarea comunităților locale în vederea încurajării acestui proces.

„Nu știu dacă oamenii plecați se vor întoarce sau nu. Ce condiții ar trebui să creăm pentru a-i încuraja pe cei plecați să se întoarcă? Poate că, dacă se va restabili pacea, statul va folosi resursele militare pentru dezvoltarea comunităților. Astăzi, oamenii înaintează cereri guvernului, fără să țină cont că această țară este într-un război. Într-adevăr, cheltuielile militare sunt mari. Cei plecați simt că oamenii vor fi fericiți doar într-un singur caz: când se vor răzbuna pe azeri. După ce pacea va fi reinstaurată, unii se vor întoarce: din dragoste pentru casa lor, locul de naștere, patria lor, țara lor, pentru a fi acolo pentru părinții lor.”

Sursa: Hakobyan, T (2014) „Satul Movses în palma dușmanului”, agenția de știri *Civilnet*, 19 mai, <http://tinyurl.com/488d9z5v>, accesat la 10 octombrie 2023.

Numărul de locuitori	1 905
Femei	1 022
Bărbați	883
Inclusiv:	
Pensionari	685
Copii de vârstă școlară	125
Copii de până la 6 ani	62
Orfani	8
Copii cu dizabilități	6
Veterani ai celui de-Al Doilea Război Mondial	5

Sursa: Mikayelyan, H. (2017) *Percepții sociale asupra conflictului din Armenia și Nagorno-Karabakh*, Caucasus Institute: Erevan.

Satul are 928 de gospodării, 52 fiind incluse în Sistemul Paros.

Sursa D

„Școala din Movses va avea anul acesta 122 de elevi; cândva avea 1 200”, 25 august 2016

Sursa: Hakobyan, T. (2016) „Școala din Movses va avea anul acesta 122 de elevi; cândva avea 1 200”, agenția de știri *Civilnet*, 25 august, <http://tinyurl.com/mr45yk77>, accesat la 10 octombrie 2023.

„La 1 septembrie, 122 de elevi vor merge la școală în satul de graniță Movses. În urmă cu doi ani, numărul de elevi din această școală era de peste 160. La sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, această școală avea 1 200 de elevi. În ultimii 40-45 de ani, numărul elevilor de la școala din Movses a scăzut de zece ori.”

Sursa E

Populația raionului Berd la 1 ianuarie 2022

Sursa: Berdcity.am (2023) „Datele raionului Berd din provincia Tavush din Republica Armenia”, <https://www.berdcity.am/Pages/CustomPage/?CustomPageID=722b890c-cc0b-4c5d-bdf2-30fbeb4291>, accesat la 10 octombrie 2023.

Numărul total al populației	31 695
Naționalitatea	Armean
Numărul de nașteri înregistrate	2,953
Numărul de decese	2,084
Numărul de gospodării	40,057
Numărul de pensionari	4,958

Sursa F

„La ce visează copiii din satele de graniță”: o fată de 17 ani din Movses, 19 iulie 2015

Sursa: Hakobyan, A. (2015) „La ce visează copiii din satele de graniță”, agenția de știri *Blog News*, https://blognews.am/arm/news/287709/?fb_comment_id=863533820404460_865707523520423 19 iulie 2015, accesat la 10 octombrie 2023.

„Nu contează ce se întâmplă. Cel mai important lucru este pacea; pacea și creșterea numărului de locuitori ai satului. Noi, tații și mamele noastre, păzim granița la fel ca soldații. Părinții și frații noștri nu ar trebui să părăsească Armenia pentru a-și găsi de lucru. Iar dacă suntem mulți și nu părăsim satul, inamicul va rămâne acolo unde este și nici nu se va gândi să treacă granița...”

Sursa G

O femeie de 40 de ani din Movses, provincia Tavush, Armenia

Sursa: Mikayelyan, H. (2017), *Percepții sociale asupra conflictului din Armenia și Nagorno-Karabakh*, Caucasus Institute: Erevan, p. 6.

„Nu este adevărat că copiii noștri sunt neliniștiți din cauza bombardamentelor. Grădinița a fost renovată, iar acum nu se aud împușcături din interiorul ei. Dacă copiii sunt afară și aud împușcături, vin înăuntru. În fața grădiniței, se construiește un zid suplimentar, pentru a o proteja de gloanțe. Copiii noștri sunt bine, fericiți și bine hrăniți. Fundația Armenească oferă grădiniței hrană, mobilier și tot ce avem nevoie.”

SARCINI

Analizați sursele propuse și realizați un poster, răspunzând la următoarele întrebări.

- 1 Ce schimbări a suferit profilul demografic al satului Movses în perioada 1989-2022? Acordați atenție următoarelor domenii:
 - a Numărul locuitorilor,
 - b Componenta pe sex și vârstă,
 - c Raportul dintre natalitate și mortalitate,
 - d Componenta etnică.

- 2 Conform surselor și cunoștințelor voastre despre conflict, ce factori au influențat schimbarea profilului demografic al satului Movses?

Grupul 2 Economia

Sursa A

Un bărbat de 60 de ani, Movses, provincia Tavush, Armenia

Sursa: Mikayelyan, H. (2017) *Percepții sociale asupra conflictului din Armenia și Nagorno-Karabakh*, Caucasus Institute: Erevan, p. 6.

„Nu sunt suficiente locuri de muncă în sat. Satul e pe moarte, oamenii pleacă. Am fost sufocați de taxe, iar apoi fostul premier a vizitat satul nostru și a promis că le va desființa. Și-a ținut promisiunea și acum este puțin mai ușor. O persoană care locuiește aici [în regiunea de graniță] ar trebui să fie în centrul atenției [guvernului]. Trebuie să aprecieze că rămânem aici. Nu mai sunt fabrici. În perioada sovietică, în regiune erau 36 de fabrici.”

Sursa B

Ce a arătat numărătoarea?

Sursa: Dokholyan, A. (1993) „Granița: un luptător nu devine slab”, ziarul *Aygabat*, N4, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Aygabac/1993/4.pdf>, 12 februarie, accesat la 10 octombrie 2023.

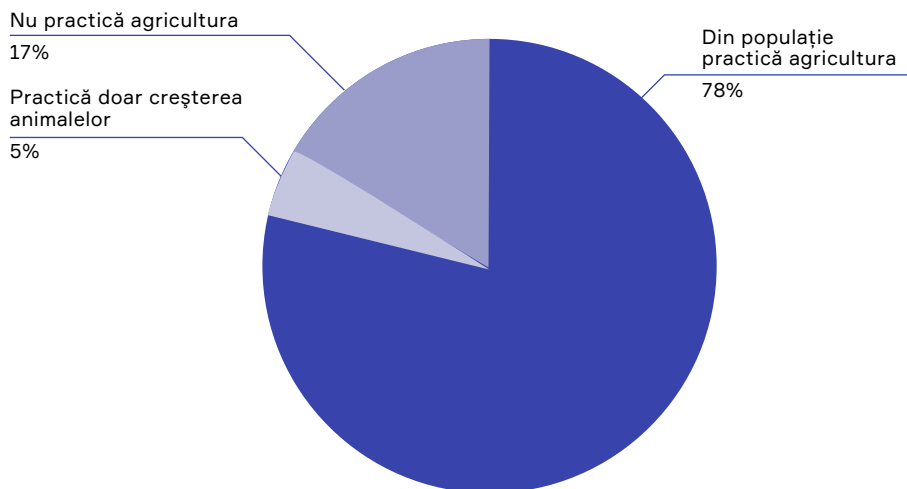
„De la 1 ianuarie 1993, în comparație cu aceeași perioadă din 1992, numărul de bovine a scăzut cu 3 300. Nu este un secret că o scădere atât de bruscă a numărului de animale este un rezultat direct al mecanismului imperfect de privatizare, din cauza căruia a avut loc, și încă are loc, o sacrificare în masă a numărului de animale nu numai în regiune, ci și în republică în general.”

Sursa C

„Prezentul dificil și viitorul neclar al satului Movses”, 28 octombrie 2008

Sursa: Sargsyan, V. (2008) „Prezentul dificil și viitorul neclar al satului Movses”, agenția de știri *Heta*, 28 octombrie, <https://hetq.am/hy/article/52512>, accesat la 10 octombrie 2023.

„În sat sunt 540 de hectare de teren arabil. Aproximativ 200 de hectare sunt înconjurate de mine sau situate într-o zonă periculoasă, între pozițiile armene și azere. Fără irigare, țăranii nu au ocazia să vândă recoltele slabe, crescute cu greu. Doar strugurii sunt livrați la punctul de recepție al fabricii de coniac din Erevan, care operează în Berd. În perioada sovietică, fabrica de conserve din satul Aygepar a lucrat în trei schimburi, ba chiar a acceptat și dudu de la țăranii. O parte semnificativă a tinerilor din Movses a emigrat, iar numărul crescătorilor de animale a scăzut. În Movses erau 1 000 de vite, acum sunt 300. Țăranii nu vor să se ocupe cu creșterea animalelor, pentru că nu este profitabilă.”

Sursa: MPG (Gallup International Association) (2014) *Analiza și evaluarea riscurilor legate de schimbările climatice*, p.102.

„Fabrica de textile din Movses a funcționat din 1988 până în 1992. Întreprinderea a fost situată la 500 de metri de granița armeano-azeră, în clădirea fostului spital (spitalul a fost închis în 1976), și, ca urmare, a fost avariata în război. Fabrica producea haine pentru copii, care erau exportate în întreaga URSS. În 1992, fabrica a fost grav avariata și închisă. Majoritatea sătenilor lucrau la această fabrică; chiar și foști locuitori ai satului Movses au revenit din Erevan pentru a se angaja aici.”

Sursa: Agenția de știri Lurer (2017) „Producția textilă în Movses”, 15 august, <http://tinyurl.com/y5w65sdt>, accesat la 10 octombrie 2023.

Analizați sursele propuse și realizați un poster, răspunzând la următoarele întrebări:

- 1 Din ce ramuri era compusă economia satului Movses înainte și după declanșarea conflictului dintre Armenia și Azerbaidjan?
- 2 Cum a afectat conflictul dezvoltarea economiei localității?
- 3 Ce categorie de vârstă (copii, tineri, adulți, bătrâni) credeți că a fost cea mai afectată de schimbările economice din Movses între 1988 și 2017 și de ce?

Grupul 3 Educația

Sursa A

„Să vină mult dorita pace”, 1 iulie 1994

Sursa: Badalyan, A. (1994) „Să vină mult dorita pace”, ziarul *Aygabat*, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Aygabac/1994/23.pdf>, 1 iulie, accesat la 10 octombrie 2023.

„În urmă cu câteva zile, a avut loc spectacolul „Adio, Grădiniță!” al copiilor care au frecventat grădinița din Movses. Grădinița se află într-un sat care a fost multă vreme ținta bombardamentelor; chiar și acum pericolul unui atac inamic plutește în aer. Iată de ce, evenimentul din acea zi a fost important: nu doar pentru că cei mici își luau rămas-bun de la grădiniță și deveneau școlari, ci și pentru că, în acele zile alarmante, au dobândit cunoștințele cu care să intre în lumea nouă sub tunetul armelor.”

Sursa B

„Copiii sunt transferați de la școlile din satele de graniță”, 2 septembrie 2014

Sursa: Medialab News-room-Laboratory (2014) „Copiii sunt transferați de la școlile din satele de graniță”, 2 septembrie, https://medialab.am/11880/?fbclid=IwAR0q4sYXTEGnUwa-toxUSIUJw9Z7za6s94d3T07xiSxZysm0Lyp_17XFUf4, accesat la 10 octombrie 2023.

„În ultimii cinci ani, numărul copiilor de vârstă școlară din sat a fost în scădere. În prezent, în școală sunt 132 de elevi. Potrivit directorului școlii, emigrația din anii '90 a avut un mare impact asupra numărului de elevi; aproape că nu mai sunt tineri în sat. Familiile nu au părăsit Armenia, ci s-au mutat din Movses în alte zone ale republicii.”

Sursa C

„Elevii din satul de graniță Movses vor învăța robotica”, 19 decembrie 2018

Sursa: Agenția de știri Armbanks (2018) „Elevii din satul de graniță Movses vor învăța robotica”, 19 decembrie, <http://www.armbanks.am/hy/2018/12/19/117927/>, accesat la 10 octombrie 2023.

„Cu sprijinul fundației de caritate *Stepan Gishyan*, elevii din satul de graniță Movses din regiunea Tavush vor putea să facă roboți și să implementeze modelarea tridimensională. În laboratorul „Armat”, care a fost înființat în urmă cu doi ani la Movses, elevii din gimnaziu au învățat programarea, dar nu au reușit să facă roboți, deoarece nu aveau dispozitivele adecvate. Acum vor folosi cunoștințele și abilitățile dobândite în laborator pentru a proiecta roboți.”

Sursa D

„Un copil care locuiește în zona de frontieră trebuie să primească o educație bună”, 29 noiembrie 2017

Sursa: Muradyan, L. (2017) „Un copil care locuiește în zona de frontieră trebuie să aibă o educație bună”, *Postul public de radio al Armeniei*, 29 noiembrie, accesat la 10 octombrie 2023.

„În școala din satul Movses nu există sală de spectacole. Vechea cazangerie a școlii a fost recent renovată cu finanțare de la Comitetul Internațional al Crucii Roșii și transformată într-un adăpost, ceea ce este de mare importanță pentru școala din satul de graniță. Adăpostul, cu o suprafață de 60 de metri pătrați, este proiectat pentru a găzdui

139 de persoane. Zona este mică, dar planul este să organizăm, temporar, evenimentele școlare în acest adăpost. În școala din satul Movses prima deprindere pe care o învață copiii este să tragă. Anul trecut, copiii au ocupat locul 3 la concursurile naționale de tir, iar anul acesta s-au clasat pe locul 4.”

Sursa E

O femeie de 40 de ani din Movses, provincia Tavush, Armenia

„Nu este adevărat că copiii noștri sunt neliniștiți din cauza bombardamentelor. Grădinița a fost renovată, iar acum nu se aud împușcături din interiorul ei. Dacă copiii sunt afară și aud împușcături, vin înăuntru. În fața grădiniței se construiește un zid suplimentar pentru a o proteja de gloanțe. Copiii noștri sunt bine, fericiți și bine hrăniți. Fundația Armenească oferă grădiniței hrană, mobilier și tot ce avem nevoie.”

Sursa: Mikayelyan, H. (2017), *Percepții societale asupra conflictului din Armenia și Nagorno-Karabakh*, Caucasus Institute: Erevan, p.6.

Sursa F

Ferestrele școlii din Movses au fost zidite, pentru a o proteja de împușcături și bombardamente.

Imagine: Javahir Badalyan, elev la școala din Movses, august 2023.

- 1 În ce împrejurări se realizează educația copiilor din satul Moses la grădiniță și la școală?
- 2 Ce impact a avut războiul asupra mediului educațional al copiilor din sat? Cum i s-au schimbat prioritățile?
- 3 Ce perspective educaționale au copiii din satul Moses?

Grupul 4 Modul de viață

Sursa A

„Granița: un luptător nu devine slab”,
12 februarie 1993

„Realitatea războiului era evidentă și în stația de autobuz din Erevan. Nu exista niciun transport care să meargă la Tavush. Câteva persoane se adunaseră în haltă. Veniseră cu autobuzul de la Movses și așteptau să plece înapoi. „-Eh, cine are nevoie de noi? Copiii noștri sunt aici, soții noștri sunt la graniță și suntem ca oamenii fără adăpost, pe drumuri”, a spus o tânără, dând din mâini. A sosit autobuzul. Ne-am îndreptat spre Ijevan, de unde fusese deschis un drum nou prin munți până la Tavush. Drumul era atât de îngust, încât două mașini abia de puteau trece una pe lângă cealaltă în pasul montan împădurit, lung de 50 de km. Un camion s-a apropiat din cealaltă direcție, gemând sub încărcătura sa. Acesta este singurul drum care leagă provincia Tavush de republică.”

Sursa: Dokholyan, A. (1993) „Granița: un luptător nu devine slab”, ziarul *Aygabatz*, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Aygabac/1993/4.pdf>, 12 februarie, accesat la 10 octombrie 2023.

Sursa B

„Totul va fi bine”, Primarul de Movses, iulie 2020

„Este de la sine înțeles că nu vom putea trăi cot la cot, având o graniță deschisă. Ar trebui să existe fie o terță parte, ca Rusia în vremea sovietică, care să exercite presiuni asupra ambelor părți, fie forțe militare care păzesc granița. Nu vom mai putea avea încredere unul în celălalt. Este adevărat că înainte de război aveam prieteni azeri. Îi numeam „dost”. Armenii și azerii obișnuiau să se viziteze reciproc. În magazinul din satul nostru, femeile azere din satul vecin erau deservite primele, pentru că trebuiau să meargă mult. După tot ce ne-au făcut ei însă, după tot ce am îndurat, nu mai putem fi prieteni din nou.”

Sursa: Poghosyan, G. (2020) „Totul va fi bine”, *Hayzinvor*, <http://www.hayzinvor.am/78401.html>, accesat la 10 octombrie 2023.

Sursa C

„Totul va fi bine”, Primarul de Movses, iulie 2020

„20% din casele din satul Movses sunt deja pustii. Nimeni nu locuiește acolo. Majoritatea tinerilor s-au mutat din sat; după ora șase, nu vezi mai mult de cinci-șase oameni pe străzi. Chiar și unele femei din Movses sunt gata să părăsească țara pentru a-și găsi de lucru, dacă Rusia le acordă cetățenia mai ușor. Și eu vreau să plec. De ce să rămân? Nu pot trăi sub amenințarea gloanțelor. Chiar și școlarii, dacă îi întrebi, vor spune: „Când termin școala, voi merge în Rusia”. Dacă fiul meu primește cetățenia, voi merge și i mă voi alătura cât de curând posibil.”

Sursa: Poghosyan, G. (2020) „Totul va fi bine”, *Hayzinvor*, <http://www.hayzinvor.am/78401.html>, accesat la 10 octombrie 2023.

„În anul 2013, prin hotărârea Consiliului Local Movses, a doua sâmbătă a lunii august a fost desemnată „Ziua Satului”. Viceguvernatorul provinciei Tavush a subliniat importanța desfășurării evenimentului în satul de graniță unde, în ciuda proximității inamicilor, locuiesc și lucrează eroii din Tavush. Sărbătorind Ziua Satului, locuitorii din Movses își subliniază atașamentul față de țara natală. Aceștia nu doar că nu și-au părăsit patria, dar și-au direcționat eforturile depuse de foștii săteni, care locuiesc acum în străinătate, pentru a rezolva problemele localității.”

Sursa: Mtad.am (2017)
„Movses celebrează Ziua Satului”, 14 august, <http://tavush.mtad.am/news/item/2017/08/14/movses/>, accesat la 10 octombrie 2023.

„Căminul cultural al satului, construit în anii 1950, este o structură arhitecturală unică. În timpul războiului și în anii următori, în clădirea acestuia a staționat o unitate militară. Cu doar câțiva ani în urmă, unitatea militară s-a mutat în satul vecin, iar locuitorii au început să se gândească la renovarea căminului cultural. Au apelat la instituțiile abilitate; au fost alocate 100 de milioane de drami (aproximativ 236 000 de euro). Palatul Culturii a fost complet renovat. „Ne pregătim să organizăm concerte aici. În sfârșit, tinerii vor avea unde să se adune”, spune primarul satului.”

Sursa: Badalyan, A. (2011) „Uși încuiate și urme de gloanțe sunt peste tot aici”, *Arevik*, 26 iunie, <http://tinyurl.com/dfaksyfw>, accesat la 10 octombrie 2023.

SARCINI

Analizați sursele propuse și realizați un poster, răspunzând la următoarele întrebări.

- 1 Cum s-a adaptat viața din Movses la condițiile de război?
- 2 Ce schimbări s-au produs în viziunile despre un mod de viață pașnic înainte și după război (Primul război din Nagorno-Karabah)?
3. În ce moduri a afectat războiul angajarea și modul de viață al tinerilor din sat?

Criteriile de evaluare reciprocă

Criterii	Întrebări relevante	Note și comentarii
Relevanța conținutului 1-5	→ Conținutul posterului este relevant pentru subiectul discutat? → Posterul transmite eficient mesajul și informațiile-cheie?	
Claritatea mesajului 1-5	→ Mesajul principal al posterului este ușor de înțeles? → Imaginile și textul sporesc claritatea mesajului? → Este folosit un limbaj clar?	
Organizarea și structurarea 1-5	→ Posterul este structurat într-o succesiune logică? → Există o tranziție clară de la o dimensiune la alta?	
Creativitatea 1-5	→ Posterul demonstrează gândire creativă? → Există elemente unice sau idei care evidențiază produsul?	
Respectarea sugestiilor 1-5	→ Posterul ține cont de îndrumările oferite și realizează cerințele specifice propuse?	

Lovitura de stat din Georgia (1991-1992)

Istorie și context

Anton Vatcharadze

Institutul pentru Dezvoltarea
Libertății de Informare,
Tbilisi, Georgia

Lovitura de stat georgiană, cunoscută și sub numele de Războiul din Tbilisi sau Puciul din 1991-1992, a fost un eveniment important în contextul Războiului Civil din Georgia. Aceasta continuă să suscite atenția istoricilor georgieni și a publicului, întrucât în istoriografia georgiană nu există o cercetare fundamentală detașată a acestei probleme. Sursele se bazează, în mare parte, pe rapoartele unor istorici, politicieni, politologi, jurnaliști și martori oculari, care prezintă o imagine fragmentată a ceea ce s-a întâmplat în capitala Georgiei în anii 1991-1992. Conflictul s-a desfășurat în cartierul central din Tbilisi, în mare parte pe strada centrală, bulevardul Rustaveli, și poate fi considerat un eveniment important nu doar pentru dezvoltarea ulterioară a Georgiei, ci și din punct de vedere geostrategic, în contextul împărțirii sferelor de influență între Rusia și Occident.

Interpretarea generală oglindește evenimentul drept o lovitură de stat, realizată prin intervenția militară. Interpretările alternative afirmă că confruntarea și conflictul armat au evoluat ca urmare a abaterii guvernului de la parcursul democratic de dezvoltare și a încercărilor sale de a institui o conducere autoritară. Părțile implicate cad de acord asupra unui aspect: evenimentul din 1991-1992 nu a fost unul eminent intern, ci o confruntare ruso-georgiană; serviciile secrete ruse au reușit să semene haosul în țară.

Rusia se aștepta să primească recunoașterea internațională ca garant al păcii și stabilității în regiune și a acordat țărilor postsovietice care și-au recâștigat independența statutul de „străinătate apropiată”, subliniind că statele independente ar trebui să mențină proximitatea și legăturile strânse cu Rusia (Toal, 2016). În situația în care republicile nu au urmat calea dictată de Rusia s-a folosit tactica „dezbină și stăpânește”, prin intensificarea conflictelor etnice. În cazul Georgiei, Rusia a folosit două pârgii simultan: Republica Autonomă Abhazia și Regiunea Autonomă Osetia de Sud.

O serie de factori suplimentari au avut un rol semnificativ în izbucnirea conflictului: imaturitatea elitei politice a țării; agenții de influență rusă (KGB-ul însuși); nomenclatura sovietică și foștii oficiali de rang înalt din țară, precum și problemele sociale și economice, care au apărut după prăbușirea URSS. Politica urmată de președintele țării, Zviad Gamsahurdia, a creat un teren fertil pentru ca separatiștii, susținuți de ruși, să escaladeze conflictele. Istoricul Stephen Jones notează (2013, p. 14): „În 1991, georgienii erau confuzi cu privire la ce fel de națiune își doreau – o comunitate tradițională, bazată pe concepții romantice despre solidaritatea etnică, armonie, familie și continuitate istorică sau o națiune eterogenă și «laică», gata să sprijine loialitatea teritorială internă și integrarea într-o Europă modernă pluralistă. Tensiunea dintre aceste două viziuni a stat la baza Războiului civil din Georgia din 1991”.

Precondițiile conflictului au atins punctul critic imediat după declararea independenței din 9 aprilie 1991. Evenimentul a fost precedat

de o criză politică gravă, care a durat aproximativ șase luni. La 31 martie, a avut loc un referendum, în care populația s-a exprimat cu privire la redobândirea independenței în baza Actului de independență din 26 mai 1918. Cu o prezență la vot de 90,3%, 98,9% din populație au răspuns afirmativ. Înainte de puciul sovietic din august 1991, în țară a început înființarea unei serii de instituții independente, printre care Garda Națională. Situația s-a tensionat concomitent cu puciul din august. Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență l-a constrâns pe președintele Gamsahurdia să desființeze funcția de comandant al Gărzii Naționale. Gamsahurdia a cedat presiunilor și solicitărilor, a desființat poziția și a schimbat statutul Gărzii Naționale în cel de armată internă, subordonând-o Ministerului Afacerilor Interne. Comandantul Tengiz Kitovani a refuzat să îndeplinească ordinul lui Zviad Gamsahurdia, poziționându-și trupele loiale în apropierea orașului Tbilisi; Premierul Tengiz Sigua a demisionat. Fostul „hoț în lege”, aflat în opoziție cu Zviad Gamsahurdia, Jaba Ioseliani, a fost eliberat din închisoare, iar ulterior a fondat grupul armat paramilitar „Mkhedrioni” (*Cavalerii* n.tr.). Sus-numitele entități s-au unificat și au reprezentat forțele de opoziție față de președintele ales, în contextul loviturii de stat.

Haosul și incertitudinea dominau țara. Părțile beligerante s-au acuzat reciproc că sunt agenți ruși și că acționează în interesele Rusiei (Chikovani *et al.*, 2022: 123). Chiar și astăzi, după mulți ani, este imposibil să cunoaștem „adevărul” istoric și să găsim răspunsuri clare la toate întrebările cu privire la această perioadă.

Acordurile de la Belaveja, din 8 decembrie 1991, au atestat faptul că Uniunea Sovietică a încetat efectiv să existe și au proclamat în locul ei Comunitatea Statelor Independente (CSI). La 21 decembrie 1991, în Kazahstan a avut loc primul summit al celor 11 state membre CSI, fiind semnat Protocolul de la Almatî. În acel moment, Georgia a hotărât că nu se va alătura organizației, poziție care se opunea obiectivului Rusiei de a păstra Uniunea Sovietică într-o nouă formă. Astfel, tensiunea și neliniștea în Georgia au atins apogeul.

După mai multe negocieri eșuate, pe 22 decembrie 1991, a izbucnit un conflict armat între guvern și opoziție, Tengiz Kitovani ocupând mai multe clădiri. Luptele au durat aproximativ 15 zile, soldându-se cu peste 100 de morți și aproximativ 700 de răniți. Conflictul armat s-a încheiat cu victoria rebelilor, care a condiționat plecarea președintelui Gamsahurdia din țară și preluarea puterii de către Consiliul Militar. Multe clădiri din centrul orașului, inclusiv clădirea Parlamentului și Gimnaziul Clasic din Tbilisi, au fost arse și distruse.

Răsturnarea violentă a președintelui Gamsahurdia a tensionat situația politică în toată Georgia și a dus la un conflict civil la scară largă. Consiliul Militar nu a reușit să restabilească ordinea în țară, și, în martie 1992, l-a invitat pe Eduard Șevardnadze (fostul ministru al Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice) de la Moscova să scoată țara din criză profundă, prin experiența diplomatică și politică, precum și prin legăturile cu Rusia și Occidentul. În același timp, procesele ireversibile fuseseră deja puse în mișcare de forțele separatiste din Abhazia și Osetia de Sud.

1

Un „hoț în lege”, în statele postsovietice, este un criminal profesionist, care se bucură de o poziție de elită în cercurile crimei organizate și care deține autoritate asupra membrilor cu statut inferior. Este asemănător cu un șef al mafiei.

La 27 septembrie 1993, orașul Suhumi din Abhazia a căzut, iar separatiștii abhazi, susținuți de ruși, au realizat ultima cotitură radicală spre victorie. Cu trei zile înainte, Gamsahurdia, care se întorsese din exilul la Samegrelo (o regiune la granița cu Abhazia), a organizat o demonstrație, după care a intrat în Abhazia, dar s-a reîntors în Samegrelo la scurt timp. Susținătorii săi înarmați au obținut controlul asupra mai multor municipalități, inclusiv asupra portului de importanță strategică Poti, precum și a nodului feroviar Samtredia. În octombrie, Șevardnadze a cerut Moscovei asistență pentru a înăbuși insurecția susținătorilor lui Gamsahurdia. Trupele ruse au dat curs cererii. Susținătorii lui Gamsahurdia au fost în scurt timp neutralizați, deoarece nu aveau muniție grea, pierzându-și capacitatea de a continua lupta. După aceea, Gamsahurdia s-a refugiat în satul îndepărtat Samegrelo, împreună cu câțiva susținători de-ai săi. La 31 decembrie 1993, Zviad Gamsahurdia a murit.²

Toate acestea au dus la reorientarea politicii externe a Georgiei în direcția prorusă. În octombrie 1993, Șevardnadze a semnat aderarea Georgiei la Comunitatea Statelor Independente, patronată de Rusia, iar în anul următor țara s-a alăturat Tratatului de Securitate Colectivă.

Lovitura de stat georgiană și războiul civil care a urmat au fost înrădăcinate în memoria colectivă într-un plan negativ, fapt care a intensificat impactul traumatizant al acestui eveniment. Iată de ce, chiar și după 30 de ani, acesta reapare pe scena prezentului și este rețrăit de parcă s-ar fi întâmplat ieri (Chikovani *et al.*, 2022: 123).

Prin urmare, predarea acestui eveniment și a consecințelor sale reprezintă o componentă foarte importantă a înțelegerii trecutului, care poate ajuta oamenii să-și asume responsabilitatea individuală pentru țară și societate în viitor. Desigur, probarea adevărului istoric și restabilirea dreptății sunt, de asemenea, importante. Noua generație trebuie să înțeleagă clar ce s-a întâmplat pentru a-și asuma responsabilitatea pentru trecutul și prezentul istoric. Altfel, va fi dificil să construim o societate bazată pe adevăr și dreptate.

Predarea acelor evenimente este o adevărată provocare, mai ales într-o școală publică, din cauza lipsei unei viziuni comune a cercetătorilor, din care s-ar forma o imagine obiectivă, neatinsă de influența politicului și a propagandei. Lucrurile sunt complicate și de factologia incompletă și episodică din programa școlară și manualele de istorie. Există doar o prezentare cronologică a acestei probleme, atât în curriculum, cât și în manuale, ceea ce provoacă îndoieli și neînțelegeri în rândul anumitor istorici și cercetători.³ Au trecut aproape 32 de ani de la începutul războiului civil și este timpul ca publicul și tinerii interesați de istoria contemporană să cunoască motivele reale și consecințele acestui conflict.

Lovitura de stat georgiană poate fi un subiect sensibil și traumatizant pentru elevi, mai ales dacă familiile lor au fost direct afectate. Profesorii trebuie să abordeze subiectul cu empatie și să fie pregătiți să ofere sprijin elevilor cărora subiectul le-ar putea provoca un disconfort emoțional. Conflictul este un eveniment recent; ar putea exista

2

Convingerea răspândită este că sinuciderea e cauza cea mai probabilă a morții sale, deși un segment al populației crede că acesta a fost ucis. Problema este investigată din 2004 de către Comisia de Stat și Procuratură, instituite prin decretul președintelui Georgiei. Cu toate acestea, rezultatele anchetei nu au fost încă publicate.

3

Trebuie remarcat faptul că în noile manuale de istorie și educație civică au început să fie incluse conflictele anilor '90 și încercările de rezolvare a acestora.

tensiuni actuale sau probleme nerezolvate. Profesorii trebuie să țină seama de aceste sensibilități și să ofere un spațiu sigur pentru discuții, respectând, în același timp, diversitatea de opinii. Identificarea modalităților adecvate de a insera subiectul fără a supraîncărca curriculumul necesită o planificare atentă și o colaborare între profesori și autorii de materiale didactice și manuale școlare. Accesul la resurse veridice și imparțiale poate fi limitat. Profesorii trebuie să se asigure că dispun de resurse corecte și actualizate, pentru a prezenta o înțelegere cuprinzătoare a evenimentelor.

Adaptarea conținutului la particularitățile de vârstă a elevilor este esențială. Elevii mai mici pot întâmpina probleme în perceperea complexității geopolitice, așa că profesorii trebuie să adapteze materialul la vârsta, maturitatea și nivelul de înțelegere ale elevului. De exemplu, să prezinte imaginea centrului orașului, bulevardul Rustaveli, înainte și după conflictul armat, pentru ca elevii să recunoască clădirile distruse din fotografii.

Pe lângă materialul științific, proiectul „Nașterea Georgiei”⁴, demarat în 2022, care deja a realizat 150 de episoade, poate fi folosit ca sursă relevantă. Persoanele care au participat direct la formarea statului modern georgian își împărtășesc experiența în interviuri cuprinzătoare. Desigur, memoriile nu pot fi considerate surse empirice, deoarece interviuații prezintă propria perspectivă. Cu toate acestea, prin contrastarea mărturiilor, este posibilă dezvoltarea gândirii critice și obținerea informațiilor asupra evenimentelor prin prisma pluralității perspectivelor.

Bibliografie

Toal, G. (2016) *The Near Abroad: Putin, the West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus* [Străinătatea apropiată: Putin, Occidentul și disputa asupra Ucrainei și Caucazului]. Oxford: Oxford University Press.

Chikovani, N., Kakitelashvili, K., Chkhaidze, I., Tsereteli, I. & Ephadze, K. (2022) *Georgia: Trauma and Triumph on the Way to Independence* [Georgia: traumă și triumf pe drumul către independență]. Tbilisi: Tbilisi State University Press.

Jones, S. (2013) *Georgia: A Political History since Independence, Part 1: The Best of Times, the Worst of Times: 1985–1995* [Georgia: o istorie politică de la independență, Partea 1: Cele mai bune vremuri, cele mai rele vremuri: 1985-1995]. London: Bloomsbury Publishing.

4

Vezi canalul de YouTube „Birth of Georgia” („Nașterea Georgiei”): <https://www.youtube.com/@dabadeba> (disponibil doar în limba georgiană), accesat la 14 februarie 2024.

Activitate de învățare

Libertatea care s-a preschimbat într-o tragedie

Autori	Levan Bukia, școala nr. 87, Tbilisi, Georgia Lela Kakashvili, școala nr. 9, Gori, Georgia Ekaterine Maisuradze, școala nr. 12, Gori; școala nr. 133, Tbilisi, Georgia Tamuna Macharashvili, școala nr. 77, Tbilisi, Georgia Giorgi Labadze, Școala Internațională Americană „Progress”, Tbilisi, Georgia
Vârsta	17-18 ani
Timp	90 de minute
Întrebarea-cheie	În ce mod evenimentele din 1991-1992 din Tbilisi își păstrează relevanța pentru noi?

Lovitura georgiană de stat a avut loc în Georgia în 1991-1992. În cadrul acestei activități de învățare, elevii vor citi relatări despre conflict din perspectivele progubernamentale și ale opoziției, precum și relatări ale populației de rând, martoră a acelor evenimente. Lucrând atât individual, cât și în grup, ei vor citi și vor analiza sursele istorice, folosind diverse metode, care îi vor ajuta să înțeleagă nu doar esența evenimentelor, ci și cauzele și consecințele conflictului. Elevii vor discuta despre schimbările axiologice din societate ca urmare a conflictului și vor aprecia modul în care războiul a afectat și continuă să afecteze societatea georgiană de astăzi.

Obiectivele activității

Elevii vor fi capabili:

- Să compare mărturiile contrastante ale oamenilor de rând din Tbilisi pe durata conflictului.
- Să analizeze sursele istorice, identificând consecințele-cheie ale războiului asupra societății georgiene.
- Să folosească diferite tipuri de surse istorice și perspective multiple, pentru a-și justifica opiniile și pozițiile cu privire la evenimentele istorice.
- Să discute despre valorile care s-au modificat și care au fost stabilite în societatea georgiană ca urmare a conflictului.

Activități

Etapa I

Brainstorming

10 minute

Scopul activității este de a stimula interesul elevilor pentru tema lecției. Profesorul le arată elevilor un reportaj de știri din 1991¹ (vezi transcrierea din Anexa I) precum și harta centrului orașului Tbilisi pe Google Maps², explicându-le că conflictul s-a limitat la bulevardul Rustaveli și străzile adiacente. Pentru a oferi mai mult context istoric, în funcție de nevoile clasei, elevilor li se pot prezenta și reperele cronologice ale Războiului din Tbilisi (vezi Anexa IV).

Ulterior, elevii vor răspunde la următoarele întrebări:

- Cum a afectat conflictul populația civilă din Tbilisi?
- Cât de mare credeți că a fost anvergura evenimentului?
- Conform hărții și videoclipului, ce cartiere și străzi din Tbilisi au fost afectate de conflict?

Etapa a II-a

Analiza surselor

45 minute

Scopul acestei activități este ca elevii să analizeze diferite interpretări ale conflictului și să le compare între ele, pentru a forma o viziune multiplă asupra problemei.

Elevii sunt împărțiți în trei grupuri. Grupul I analizează sursele susținătorilor guvernului, grupul al II-lea analizează opiniile susținătorilor opoziției, iar grupul al III-lea analizează viziunile martorilor oculari (a se vedea Anexa II pentru setul de surse). Elevii trebuie să răspundă la întrebările atribuite grupului lor. După 20 de minute, fiecare grup își prezintă, pe scurt, activitatea și constatările (5 minute per grup).

1

Vezi „ABC News 24.12.1991 | Tbilisi, Georgia” pe YouTube: https://youtu.be/Mg5dIAecq0g?si=y6ZT-JeBjCD_hSwaF, accesat la 14 februarie 2024.

2

Vezi bulevardul Shota Rustaveli pe Google Maps: <https://maps.app.goo.gl/6QBZ8SYjncf7m5rv9>

Grupul 1

- Potrivit surselor, cum evaluează președintele Gamsahurdia acțiunile opoziției?
- Ce a determinat societatea georgiană să se divizeze în două? Cum explică susținătorii guvernului acest fenomen?
- Cum au apreciat susținătorii guvernului conflictul civil?
- Ce soluție au văzut aceștia?

Grupul 2

- Cum au văzut susținătorii opoziției conflictul civil? Care au fost, în opinia lor, motivele din spatele acestuia?
- În opinia lor, care va fi rezultatul acestei confruntări? Ce soluție au propus ei?
- Care a fost principala acuzație adusă guvernului de către opoziție?
- În opinia voastră, argumentele opoziției au fost suficiente pentru o confruntare armată?

Grupul 3

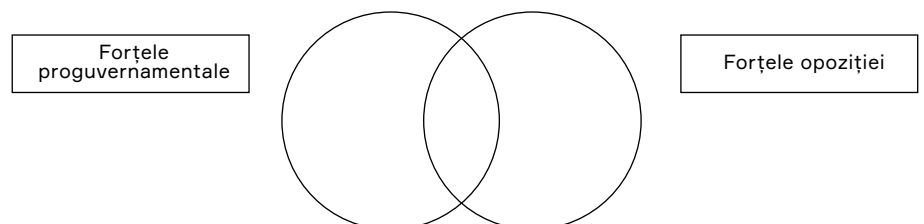
- Cum evaluează martorii oculari evenimentele din 1991-1992?
- Care sunt valorile comune despre care vorbesc personalitățile publice la câțiva ani după conflict?
- Ce ne pot învăța aceste evenimente? Ce putem concludiona în baza surselor?
- În opinia voastră, conflictul ar fi putut fi evitat sau era inevitabil?

Etapa a III-a

Diagrama Venn

10 minute

După prezentarea activității grupurilor, clasa completează diagrama Venn. Pe o parte a diagramei Venn, se notează două-trei opinii ale susținătorilor guvernului, adică argumente care se opun acțiunii militare; pe cealaltă parte, două-trei poziții ale susținătorilor opoziției, care justifică acțiunea militară. În centru se notează opiniile comune ale părților cu privire la eveniment. Diagrama va ajuta la compararea pozițiilor părților implicate în conflict.

Etapa a IV-a

Analiza prezentării Războiului Civil în manualele școlare georgiene

15 minute

Elevii trebuie să citească individual extrasele din manualele școlare georgiene (vezi Anexa III) și să separe faptele de opinii (subliniindu-le cu diferite culori). După 10 minute, vor discuta în grupuri mici care dintre texte este părtinitor și de ce.

Etapa a V-a

Discuția

20 minute

În clasă, elevii vor discuta, răspunzând la următoarele întrebări:

- Cum poate societatea să pășească spre reconciliere?
- Din sursele studiate în etapa a II-a, credeți că este posibilă o reconciliere în Georgia în contextul loviturii de stat? Explicați de ce (nu).
- În ce mod evenimentele din 1991-1992 își păstrează relevanța pentru noi?

Evaluarea (tema pentru acasă)

Elevii trebuie să schițeze o statuie sau un monument care să simbolizeze reconcilierea societății divizate în timpul loviturii de stat. Elevii pot prezenta sarcina virtual sau sub forma unui model, sau desen și ar trebui să se gândească și să răspundă la următoarele întrebări:

- Ce nume ai da monumentului?
- Care este simbolismul monumentului?
- Cum va deveni acesta un simbol al reconcilierii?

Dicționar

Puciul din august – o încercare eşuată de a-l înlătura pe Mihail Gorbaciov din funcția de președinte al URSS la 19 august 1991 și de a menține integritatea teritorială a Uniunii Sovietice.

Adăpost blindat – structură puternică, care îi apără pe soldați de focul de artilerie și de mortar.

Gardist – membru al Gărzii Naționale Georgiene care a luptat de partea forțelor de opoziție în timpul Războiului de la Tbilisi. Ca și restul țării, și Garda Națională a fost divizată în timpul conflictului.

Mtatsminda – stradă și cartier în Tbilisi.

Mișcarea Națională – mișcare disidentă georgiană din a doua jumătate a secolului XX, ale cărei obiective erau ieșirea Georgiei din Uniunea Sovietică și obținerea independenței.

Bulevardul Rustaveli – strada principală din Tbilisi.

Zviadist – nume dat adeptilor președintelui Zviad Gamsahurdia.

Lista personalităților

Beria, Lavrenti (1899-1953) – șef al NKVD sub Stalin, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. A participat activ la epurările în masă, începând cu anii 1930.

Gamsahurdia, Zviad (1939-1993) – primul președinte al Georgiei (1991-1992). La sfârșitul anului 1989, a contribuit foarte mult la implementarea primelor alegeri pluripartite din URSS și a murit în circumstanțe misterioase la 31 decembrie 1993. Uneori cunoscut sub numele de „Zviadi”.

Ioseliani, Jaba (1926-2003) – membru al Consiliului Militar care a condus Georgia de la 6 ianuarie până la 10 martie 1992, când a fost înlocuit de Consiliul de Stat condus de Eduard Șevardnadze. Întemnițarea lui Ioseliani în 1991 a dus la protestele din 2 septembrie (vezi Anexa IV).

Kitovani, Tengiz (1938-2023) – membru al Consiliului Militar care a condus Georgia de la 6 ianuarie până la 10 martie 1992, când a fost înlocuit de Consiliul de Stat condus de Eduard Șevardnadze.

Ordjonikidze, Sergo (1886-1937) – revoluționar bolșevic angajat în propaganda revoluționară în rândul muncitorilor din Tbilisi. El a participat activ la Revoluția din octombrie din 1917 și la invaziile bolșevice din Caucaz în timpul războiului civil rus, care a dus, în cele din urmă, la cucerirea Republicilor Caucaziene Armenia, Azerbaidjan și Georgia de către URSS. Drept urmare, el este văzut ca un trădător al Georgiei.

Sigua, Tengiz (1934-2020) – membru al Consiliului Militar care a condus Georgia de la 6 ianuarie până la 10 martie 1992, când a fost înlocuit de Consiliul de Stat condus de Eduard Șevardnadze, în timpul căruia a devenit prim-ministru.

Șevardnadze, Eduard (1928-2014) – Ministru sovietic al Afacerilor Externe din 1985-1990. A condus guvernul georgian în timpul războiului civil și a fost președinte al Georgiei în perioada 1995-2003. Sub conducerea sa, Georgia s-a alăturat Comunității Statelor Independente.

Transcrierea videoului

Sursa: ABC News (1991)
'Tbilisi, Georgia', 24 decembrie, https://youtu.be/Mg5dlAecq0g?si=y6ZTJe-BjCD_hSwaF, accesat la 6 februarie 2024.

„În Georgia sovietică, în timp ce forțele rebele bombardau clădirea Parlamentului în efortul lor continuu de a-l înlătura pe liderul ales democratic al republicii, președintele Gamsahurdia făcea apel la Occident pentru ajutor în lupta împotriva celor pe care el îi numea „teroriști”. Cel puțin 30 de oameni sunt morți, iar peste 250 sunt răniți. Sheila Kast se află în capitala Tbilisi.

Rebelii folosesc orice tip de arme pe care le pot căpăta, pentru a ataca ceea ce a devenit „buncărul” președintelui Gamsahurdia. Folosesc totul, de la AK-47 până la puști mici și pistoale scoase din vehiculele blindate de transport de trupe. Rebelii sunt bine aprovizionați cu muniție. Rafalele acestora sunt necruțătoare, iar răspunsul trupelor susținătorilor președintelui nu este decât sporadic. Zona cartierului general, improvizat de rebeli în clădirea unui hotel situat vizavi de sediul Guvernului, a devenit pământul nimănui.

Lupta pentru putere se dă însă doar în zona bulevardului central. În restul orașului, precum și în restul republicii, viața este obișnuită. Locuitorii din Tbilisi privesc bombardamentele cu uimire detașată. Marea majoritate a votat pentru Gamsahurdia în alegerile libere din luna mai a anului trecut și mulți nu sunt de acord cu acuzația opoziției, că el a devenit dictator. Doar câteva sute de oameni au luat armele în mâini de partea ambelor părți.

„Este un puci, nu un război civil... Încă nu.” Dar locuitorii se tem că tensiunile ar putea degenera într-un război civil. Ambele părți implicate în conflict și-au dorit independența față de statul sovietic, dar acum nu există niciun semn de depășire a acestui impas dintre forțele prezidențiale, care susțin că guvernarea autoritară este singura modalitate de a instaura o nouă democrație, și rebeli, care percep această democrație ca pe o forță ostilă libertății lor.”

Setul de surse

Grupul 1 Susținătorii guvernării

Sursa A

Georgienii de pe diferite părți ale baricadelor

„Lângă Casa Guvernului – aici continuă mitingurile și alte acțiuni pentru protejarea președintelui. E un flux continuu de muncitori din diferite regiuni ale republicii; vin muncitori din diverse fabrici din oraș... „Suntem aici ca să ne apărăm președintele!” ne-a spus Robert Ugulava. „De cine... de georgieni?” I-am întrebat. „Și Ordjonikidze, și Beria erau georgieni, dar nu-ți amintești ce-au făcut?” „Oponenții voștri sunt precum Beria și Ordjonikidze?” „Nu știu asta, dar când Georgia este la un pas de independență, orice acțiune îndreptată împotriva președintelui este asemănătoare cu acțiunile lui Ordjonikidze.” Eter Mchedliani, jurnalist, a spus: „Ne susținem președintele; îl susținem, nu îl apărăm. Zviad Gamsahurdia nu are nevoie de apărarea noastră, noi apărăm viitorul Georgiei.”

Sursa: Kandelaki, E. (1991) „Georgienii de pe diferite părți ale baricadelor”. *Akhalgazrda Iverieli*, 21 septembrie, nr. 107-108, p. 5.

Sursa B

„Democrația nu este anarhie”

„Oare referendumul nu a fost organizat pentru a restabili independența Georgiei? Președintele a primit o mare majoritate a votului popular: oare asta, ca să nu mai vorbim de publicarea în ziarele de opoziție a unor articole care critică guvernul, nu reprezintă un pas către o democrație reală? Cât despre președintele Republicii, evenimentele din septembrie au dovedit, încă o dată, că el este prea liberal. Ei bine, ce șef de stat ar tolera o asemenea manifestare din partea opoziției înarmate? În același timp, catalogarea lui Gamsahurdia drept dictator în ochii comunității internaționale nu va aduce rezultate bune nici opoziției, nici Georgiei în general.”

Sursa: Todua, T. (1991) „Democrația nu este anarhie”. *Akhalgazrda Iverieli*, 5 octombrie, nr. 113-114, p. 4.

„În ultimele zile, un grup de trei sute de alegători (colectarea semnăturilor continuă) a cerut constant președintelui Georgiei, prin intermediul presei și a televiziunii, să dizolve imediat parlamentul și să instituie republica prezidențială. „Susțineți această cauză sau nu?”, am întrebat. Gela Roinishvili, medic, a răspuns: „Cred că Zviad Gamsahurdia, chiar și după ce a preluat puterea deplină, nu va uita principalul lucru: soarta Georgiei va depinde direct de tot ce face el. Și, indiferent ce spun alții, Zviad iubește Georgia mai mult decât oricine.”

Sursa: *Akhalgazrda Iverieli* (1991), 12 octombrie, nr. 115-117, p. 5.

„Pe 7 septembrie, la ora cinci seara, pe bulevardul Rustaveli, în fața Casei Guvernului, a avut loc un miting consistent... Președintele republicii Zviad Gamsahurdia a ținut un discurs. În adresarea sa, el a spus că destabilizarea politică din Georgia este cauzată de forțele ostile, care sunt controlate de Moscova. Moscova nu vrea independența și libertatea Georgiei și încearcă să împiedice recunoașterea sa internațională în toate modurile posibile. „Trădătorii și dușmanii de aici dau apă la moara inamicului”, a declarat președintele. El le-a cerut protestatarilor din toată Georgia să lupte fără încetare și să distrugă inamicii și trădătorii Georgiei.”

Sursa: Koridze, T. (1991) „Mitingurile continuă, tensiunea crește”. *Droni*, 13 septembrie, nr. 35 (51), p. 1.

Grupul 2 Susținătorii opoziției

Sursa A „Georgienii de pe diferite părți ale baricadelor”

Sursa: Kandelaki, E. (1991)
„Georgienii de pe diferite părți ale baricadelor”.
Akhalgazrda Iverieli,
21 septembrie, nr. 107-108,
p. 5.

„Tatăl meu a fost crescut cu cântece despre Stalin și Beria. Nu vreau ca nepoții mei să crească cu Zviadi, asta ar demonstra încă o dată natura noastră de sclavi. Voi fi întotdeauna extrem de mândru de Zviad Gamsahurdia, care a făcut lucruri importante pentru Georgia și poporul georgian. A făcut o treabă minunată, demolând sistemul comunist, dar un demolator bun nu este întotdeauna un constructor bun.”

Sursa B Piața Republicii, 27 decembrie 1991

Sursa: Kiziria, D. (2018)
Puciul. Tbilisi: Artanuj Press,
p. 100.

„Știți, am ajuns într-un punct în care problema nu va mai fi rezolvată prin negocieri politice și alte asemenea mijloace pașnice. Singura cale de a o rezolva, de a-i pune capăt, este prin arme. Zviad Gamsahurdia nu își va da demisia de bunăvoie. Toate mijloacele au fost deja epuizate: lupta pașnică, diplomatică sau, dacă doriți, de opoziție: epuizată.” – Cetățean anonim

Sursa C „Mitingurile continuă, tensiunea crește”

Sursa: Koridze, T. (1991)
„Mitingurile continuă, tensiunea crește”. *Droni*,
13 septembrie, nr. 35 (51),
p. 1.

„Pe 7 septembrie, pe bulevardul Rustaveli, în fața Institutului Teatral [actualmente Institutul de Stat de Teatru și Film] a avut loc un miting organizat la inițiativa Partidului Național Democrat din Georgia. Participanții au condamnat acțiunile guvernului și au cerut demisia președintelui Gamsahurdia, pe motiv că el conduce Georgia către dictatură și totalitarism, menționând că, atâta timp cât guvernul georgian va implementa politici antidemocratice, antinaționale, Georgia nu va merita recunoașterea internațională.”

Sursa D Stagnarea politică

Ca și restul țării, Garda Națională a Georgiei s-a împărțit în două tabere în timpul conflictului: fracțiunea pro-președinte și opoziția pro-Kitovani, care staționa lângă Departamentul Teleradio de Stat.

„Taberele opuse au propriile chestiuni „tabu”, a căror reconsiderare, cel puțin deocamdată, exclude automat orice negociere. Pentru autorități, aceasta este solicitarea demisiei președintelui, în timp ce pentru opoziție este dezarmarea gardiștilor staționați în apropierea clădirii Departamentului Teleradio de Stat [actualul Radiodifuzor

Sursa: Chochishvili, G. (1991) „Stagnarea politică”. *Droni*, 4 octombrie, nr. 38 (41).

Public Georgian]. În opinia gardiștilor, dezarmarea lor ar fi urmată, fără îndoială, de represiuni. Mai mult, aceștia susțin că ei, nu trupele care îl susțin pe Președinte, sunt adevărata Gardă Națională. Prin urmare, înaintarea acestor solicitări este o pierdere de timp.”

Sursa E

Declarația Partidului Independenței Naționale din Georgia cu privire la situația din țară

„[...] ținând cont de faptul că în Georgia a fost instituit un regim autoritar-dictatorial, construit pe imoralitate și ură universală, sub forma guvernului criminal al lui Zviad Gamsahurdia, ... ținând cont de faptul că Georgia încă se confruntă cu o agresiune din partea Imperiului Sovietic Rus, care a anexat-o și continuă să o ocupe, ... ținând cont de faptul că la 2 septembrie 1991 guvernul a înăbușit în mod barbar o demonstrație pașnică și a deschis focul asupra manifestațiilor, comițând astfel o crimă împotriva propriului popor, ...având în vedere toate acestea, Partidul Independenței Naționale din Georgia, în semn de protest față de nedreptatea generală care predomină în Georgia, începe o grevă politică pașnică, pe o perioadă nedeterminată, cu următoarele cereri:

1. Demisia lui Zviad Gamsahurdia din funcția de președinte și desființarea instituției președinției înainte de declararea oficială a independenței Georgiei.
2. Separarea Georgiei de URSS și retragerea completă a tuturor trupelor de ocupație aflate încă pe teritoriul georgian.
3. Garantarea libertății nerestricționate de exprimare: presă, televiziune și mass-media libere.
4. Deschiderea unui dosar penal împotriva forțelor care au zădărnicit manifestația din 2 septembrie 1991.”

Sursa: „Declarația Partidului Independenței Naționale din Georgia cu privire la situația din Georgia”. *Droeba*, septembrie 1991, nr. 25.

Grupul 3 Relatările martorilor oculari (reprezentanți ai diverselor pături sociale)

Sursa A

Paata Bukhrashvili, profesor la Universitatea de Stat „Ilia”, istoric

„Am fost martor direct al formării Mișcării Naționale. Eram deja implicat activ și participam la proteste absolut conștient. Nu sunt partinitor politic, sunt un reprezentant al națiunii georgiene afectate. La inițiativa președintelui de atunci al Georgiei, Zviad Gamsahurdia, a fost declarată deznaționalizarea proprietății de stat și procesul trebuia să înceapă, dar secretarii *Raikom-urilor* [ai comitetelor locale ale Partidului Comunist] erau supărați de asta. În plus, Georgia era o țară destul de dezvoltată, cu industrie grea, industrie ușoară, cu fabrici; exista un șantier naval în Batumi și Poti. Poti a lansat unicul submarin. Existau fabrici constructoare de mașini și de tancuri, care au asigurat o anumită prosperitate economică în țară. Georgia părăsea Uniunea Sovietică cu o economie organizată; toate acestea nu conveneau Rusiei, iar secretarii comitetelor regionale de partid ale Georgiei împărțeau interesele Rusiei. Aceștia au vrut să-și păstreze privilegiile existente. Directorii fabricilor se considerau ultimii directori și, prin urmare, și-au însușit acele fabrici. Scopul final al răsturnării guvernului național a fost să împiedice eliberarea Georgiei de influența economiei ruse, iar rezultatul este evident: Georgia este acum legată de economia rusă. Eu numesc această lovitură de stat o operațiune rusă. Sunt încă în viață, dar simt că am trăit cu adevărat doar acești trei ani, din noiembrie 1988 până în decembrie 1991.”

Paata Bukhrashvili (2023),
Interviu realizat de Lela
Kakashvili și Tamuna
Macharashvili pe 14 august,
Tbilisi, Georgia.

Sursa B

Tamaz Makashvili, oficial din Gori

„Războiul civil a apărut ca urmare a divizării Mișcării Naționale. O parte a populației Georgiei a urmat o direcție a mișcării naționale, cealaltă parte a urmat cealaltă direcție. Multe puncte slabe ale guvernării președintelui Zviad Gamsahurdia au ieșit la iveală în acel an [1991]. Exista o divizare și în echipa lui Gamsahurdia. Prim-ministrul Tengiz Sigua și ministrul Apărării Tengiz Kitovani i s-au opus. Ei au început războiul civil. La 22 decembrie 1991, a fost tras primul glonț. Actualmente, există discuții despre cel care a făcut-o, dar asta nu pare să aibă o importanță decisivă. Pe atunci, majoritatea populației nu îl susținea pe Zviad Gamsahurdia și era de partea opoziției. Ca urmare a ostilităților, guvernul a fost răsturnat, iar președintele a fugit în Cecenia. Odată cu moartea lui

Tamaz Makashvili (2023),
Interviu realizat de Lela
Kakashvili și Tamuna
Macharashvili pe 13 august,
online.

Zviad Gamsahurdia, controversa părea să se fi încheiat, dar divizarea societății a persistat: până și familiile s-au divizat în zviadiști și nonzviadiști. Acestea au fost cele mai dificile și mai rușinoase pagini ale istoriei poporului nostru. La acea vreme, libertatea presei era restrânsă, iar problema minorităților etnice se acutizase. Mitingurile pașnice ale opoziției au fost dispersate prin forță. Îmi amintesc că o mașină de pompieri a intrat direct în rândurile protestatarilor. Dar și opoziția a făcut multe greșeli. Principala greșeală a fost că toate acestea au dus la un război civil. Opoziția dorea o schimbare rapidă a puterii, dar ar fi trebuit să așteptăm măcar până la alegeri.”

Sursa C

Eka Margvelani, profesoară

„Pe atunci eram elevă și îmi amintesc atmosfera. În acel moment, nu puteam să înțeleg faptele, ce se întâmplă și de ce, dar, în orice caz, faptul că se întâmplă ceva rău a observat toată lumea, tineri și bătrâni deopotrivă. Cu puține excepții, cea mai mare parte a elitei de atunci, regizori, actori și prezentatori TV celebri, s-a pomenit în tabăra celor care se opuneau guvernului. Oamenii de rând nu au vrut să schimbe guvernul într-un mod atât de radical. Știrile despre aceste fatalități au coincis cu sărbătorile de iarnă. Eram deja în Georgia de Vest și urmăream la televizor evenimentele de pe bulevardul Rustaveli. Nu-mi venea să cred că în centrul orașului se desfășoară un război convențional între georgieni de genul celor pe care le văzusem în filme, cu arme, artilerie, mitraliere... Îmi amintesc că ne-am întors la Tbilisi mai târziu, după ce totul se terminase deja, iar când am văzut pentru prima dată bulevardul Rustaveli în ruine, mi-am dat seama în sfârșit că această poveste se întâmplase cu adevărat. Totul a fost distrus, clădirile au fost distruse. Peste tot s-a instalat griul pentru câțiva ani. Locul a fost apoi curățat, dar clădirile nu au fost refăcute decât mai târziu și, de fiecare dată când treceam pe acolo, mă tot gândeam ca atunci când se vor reconstrui să nu se mai construiască la fel, pentru ca îmi aduceau aminte de război... Acele evenimente m-au înspăimântat, iar manifestările din prezent, oricât de pașnice ar fi, îmi trezesc teama că se va întâmpla același lucru, că vor începe să tragă din nou...”

Eka Margvelani (2023),
Interviu realizat de Tamuna
Macharashvili pe 15 august,
Tbilisi, Georgia.

Sursa D

Nugzar, martor

„Războiul de la Tbilisi poate fi numit „Războiul din Mtatsminda”, deoarece în alte zone ale orașului viața normală a continuat, iar în bazarul Dezerter (o piață din Tbilisi) comerțul de Anul Nou era în plină desfășurare. În primele zile, am stat acasă și am privit continuu de pe balconul apartamentului meu cu vedere la strada Besik. Nu au tras în casele de locuit în primele zile. Asta s-a întâmplat după rafalele de gloanțe în urma cărora în preajma Casei Guvernului nu a rămas nicio clădire neafectată. Mansarda noastră a luat foc de mai multe ori și vecinii au

stins-o. Pompierii au încetat să mai intervină la stingerea incendiilor. Unii oameni au tras în ei pentru a menține incendiul. Acasă, geamurile și ușa balconului erau sparte. Doar peretele portant exterior era rezistent la gloanțe și, chiar în spatele acestui perete, în colțul camerei, mi-am făcut un adăpost – am pus o saltea pe podea, am mutat televizorul și cărțile... În ciuda focului intens de mitraliere, inițial, au fost puține victime, deoarece niciuna dintre părți nu a tras în țintă. La colțul străzii Besik, trei gardiști stăteau lângă brutărie. Am vorbit cu ei și s-au dovedit a fi oameni din Gori. Unul dintre ei s-a îndepărtat pentru o secundă de zid, s-a aplecat și a tras de mai multe ori de la colțul străzii Dzmebi Zubalashvilebi în direcția Guvernului. „Ai lovit pe cineva?” întrebă celălalt. „Nu, slavă Domnului!, încă nu am lovit pe nimeni.” Războiul care a decis soarta Georgiei pentru o lungă perioadă de timp și care este încă denumit cu prudență „Evenimentele din 1991-1992” de la Tbilisi a avut loc pe o suprafață totală de doi-trei kilometri pătrați, de la strada Zemeli până la Sololaki. Un număr mic de locuitori ai orașului, fiind interesați de ceea ce se desfășoară în timp ce își pregăteau festivitățile de Anul Nou, s-au apropiat de strada Zemeli, pentru a vedea ce se întâmplă. Veneau să privească, literalmente, teatrul de război.”

Sursa: Gachechiladze, G. (2017) „Războiul din Tbilisi. Amintirile unui bărbat”, *Ambebi*, 16 septembrie, <http://tinyurl.com/yc3upu7h>, accesat la 12 februarie 2023.

Sursa E

Turashvili, scriitor

„Nicio problemă, de niciun fel, nu a fost un motiv suficient pentru a ne angaja într-o luptă cu guvernul ales democratic. De aceea, cred că nu există nicio justificare pentru acea violență și încă mai culegem cu amărăciune consecințele acelei greșeli ireparabile... Și noi am organizat un miting în curtea universității, aflând acolo că mulți oameni își doreau cu adevărat un război în Georgia. Când am început să vorbim despre pace și despre încetarea imediată a războiului, oamenii care au venit la miting s-au arătat pe loc împotriva noastră. Mai rămăseseră doar câțiva oameni în fața universității, iar Gia Abesadze a fost cel care s-a sacrificat, dându-și foc pe bulevardul Rustaveli, în semn de protest. Nu sunt sigur că vreun alt război civil din altă țară a avut o astfel de victimă... Cu toate acestea, războiul de la Tbilisi nu a fost un război civil în sens clasic. A fost mai degrabă o răscoală sau o revoluție. A fost mai mult o lovitură de stat, dar numai la Tbilisi; s-a luptat de-a lungul bulevardului Rustaveli, în timp ce în cartierele învecinate oamenii duceau o altă viață. Ei veneau pe bulevardul Rustaveli să vadă adevăratul război; războiul de la Tbilisi a avut mult mai mulți spectatori decât participanți... Situația internațională a fost exact aceeași ca întotdeauna, când îți distrugi singur țara și apoi aștepti ajutorul altora.”

Sursa: Turashvili, D. (2012) *A fost odată ca niciodată 1987-1991*. Tbilisi: Editura Bakur Sulakauri.

Sursa F

Levan Berdzenishvili, scriitor, fost disident, susținător al opoziției

„Din păcate, în timpul președinției sale, a avut loc un război civil. Societatea s-a divizat, o parte dezvoltând o atitudine ostilă față de Zviad Gamsahurdia. Cu toate acestea, sunt sigur că istoria va fi blândă cu Zviad Gamsahurdia. Desigur, nu i se vor uita greșelile; nu se va uita că pe vremea lui a avut loc o confruntare civilă, în care este imposibil ca vreo parte să rămână nevinovată... Pentru Zviad Gamsahurdia „independența Georgiei a fost în prim-plan”. Zviad Gamsahurdia era obsedat de această idee, vădindu-se însă orb în privința căilor firești care duceau într-acolo: mai întâi libertatea, apoi independența; mai întâi drepturile omului, apoi independența etc. Georgia era mai importantă pentru el decât orice altceva, iar ideea independenței Georgiei i-a șters toate celelalte idei din minte!”

Sursa: Berdzenishvili, L. (2022) *Povestea unui bărbat și a unei țări*. Tbilisi: Editura Artanuji.

Sursa G

Revaz Mishveladze, scriitor, susținător al opoziției

„Se dovedește că trăiesc într-o perioadă cu adevărat uimitoare. A fost un adevărat război între georgieni la Tbilisi, timp de douăsprezece zile. Poate că Moscova dirijează această operațiune? Aproximativ trei sute de oameni au fost uciși și aproximativ cinci sute au fost răniți. Toate clădirile frumoase de pe bulevardul Rustaveli au fost distruse. Banca, prima școală, hotelul „Tbilisi” și Casa Pictorilor au fost arse. Opoziția insistă asupra demisiei lui Zviad Gamsahurdia. Zviadi se agață cu încăpățănare de scaunul prezidențial. Georgia este pe moarte. Vinovată este opoziția. Istoria îl va îndreptăți pe Zviad, în ciuda greșelilor sale.”

Sursa: Mishveladze, M. (2013) *Douăzeci și cinci de ani de furie*. Tbilisi: Editura Palitra L.

Reflectarea Războiului civil din Georgia în manualele școlare

Sursa A

„Istoria Georgiei”, manual pentru clasa a XI-a

„Crearea Comunității Statelor Independente a avut loc fără participarea Georgiei. Rusia nu a fost capabilă să convingă guvernul național al Georgiei să facă compromisuri. Evident, după crearea CSI, Rusia, succesorul legal al Uniunii Sovietice, nu a manifestat bunăvoință față de guvernul național al Georgiei. Aceasta însemna că guvernul georgian nu a primit sprijin din partea Comunității Statelor Independente. Complicarea relațiilor externe a determinat reapariția opoziției antiguvernamentale. Opoziția ar fi trebuit să se activeze înainte de recunoașterea independenței Georgiei de către comunitatea internațională, deoarece aceasta nu ar fi făcut decât să fortifice guvernul lui Zviad Gamsahurdia. La 22 decembrie 1991, la Tbilisi a început o confruntare armată, încurajată de ideea cooperării și asistenței practice din partea Rusiei. De la sfârșitul lunii decembrie 1991 până la sfârșitul lunii ianuarie 1992, s-au dus bătălii în capitală, în urma cărora opoziția („puciștii”) a răsturnat guvernul legitim. Președintele Zviad Gamsahurdia, împreună cu membrii Consiliului Suprem și ai guvernului, s-au refugiat mai întâi în Armenia, apoi în Cecenia. Puterea a fost preluată de Consiliul Militar (Jaba Ioseliani, Tengiz Kitovani). Evenimentele din decembrie și ianuarie de la Tbilisi au costat viața multor georgieni. Lovitura de stat militară a dat naștere unui război civil.”

Sursa: Vachnadze, M. & Guruli, V. (2004) *Istoria Georgiei*. Tbilisi: Editura Artanuji, p. 175-176.

Sursa B

„Istoria contemporană”, manual pentru clasa a XII-a

„Răsturnarea prin forță a guvernului național georgian a fost planificată după lovitura de stat din august 1991 de la Moscova. La 22 decembrie 1991, forțele de opoziție, cu sprijinul trupelor ruse staționate în Georgia, au început să atace clădirea parlamentului. Până la 6 ianuarie 1992, au avut loc ciocniri între opoziție și susținătorii președintelui Zviad Gamsahurdia în vecinătatea Casei Guvernului din Tbilisi. [...]

În decembrie 1991 și ianuarie 1992, guvernul legitim de la Tbilisi a fost răsturnat prin forța militară. Lovitura militară a generat lupte civile în țară. Susținătorii președintelui exilat, Zviad Gamsahurdia, au continuat să lupte.”

Sursa: Abdaladze, G., Kvitaishbili, N., Kupatadze, B. & Januashvili, K. (2008) *Istoria contemporană*. Tbilisi: Editura Georgia Matsne, p. 291-292.

„Conflictul dintre guvernul georgian și opoziție s-a intensificat după puciul din august [din Rusia, 1991]. La 2 septembrie 1991, în timpul vizitei unei delegații de kongresmeni americani la Tbilisi, un miting de opoziție a fost dispersat pe bulevardul Rustaveli. Discursurile antiguvernamentale au devenit mai frecvente. Ambele părți au instalat baricade pe bulevardul Rustaveli. La 25 septembrie 1991, în capitală a fost declarată stare de urgență. Evenimentele au devenit ireversibile. Mitingurile s-au transformat în ciocniri armate. La 22 decembrie 1991, forțele de opoziție, cu ajutorul echipamentelor și muniției obținute de la bazele militare ruse situate în Georgia, au început să atace clădirea Parlamentului. Bătăliile dintre opoziție și susținătorii președintelui Zviad Gamsahurdia au costat viața multor georgieni. La 6 ianuarie 1992, Zviad Gamsahurdia a părăsit Tbilisi cu susținătorii săi și s-a refugiat, mai întâi, în Armenia, apoi în Cecenia. Guvernul legitim a fost răsturnat prin folosirea forței militare, iar Consiliul Militar (Jaba Ioseliani, Tengiz Kitovani, Tengiz Sigua) a preluat puterea.

Lovitura de stat militară a dat naștere unui război civil. Susținătorii președintelui exilat Zviad Gamsahurdia au continuat să lupte. Adâncirea crizei a creat condiții favorabile pentru separatiștii abhazi și oseți. Intelectualitatea georgiană a propus aducerea lui Eduard Șevardnadze de la Moscova ca soluție de scoatere a țării din criză. În martie 1992, Șevardnadze s-a reîntors în Georgia. Consiliul Militar a transferat puterea către Consiliul de Stat, al cărui președinte era Eduard Șevardnadze.”

Sursa: Abdaladze, G., Kupatadze, B., Akhmeteli, N. & Murglia, N. (2012) *Manual de istorie pentru clasa a XII-a*. Tbilisi: Editura Diogenes, p. 323-324.

Sursa D

„Istoria Georgiei”, manual pentru clasa a IX-a

„Acțiunile militare care s-au limitat doar la centrul capitalei au durat câteva zile. Peste 100 de oameni au fost uciși și aproximativ 550 au fost răniți. Mai multe clădiri importante au fost distruse: biserica Kashveti a fost lovită de gloanțe, iar întregul cartier rezidențial Mtatsminda a fost ars. Pe 6 ianuarie, președintele, membrii guvernului și un număr de deputați din majoritatea de guvernământ au părăsit Tbilisi. Consiliul Militar format din Tengiz Kitovani, Jaba Ioseliani și Tengiz Sigua a preluat puterea, a proclamat răsturnarea lui Zviad Gamsahurdia, a dizolvat parlamentul și a suspendat adoptarea constituției.

Răsturnarea guvernului lui Zviad Gamsahurdia a fost catalogată de noii lideri ai țării drept „democratică” și „revoluție populară”. În martie 1992, Consiliul Militar l-a adus pe Eduard Șevardnadze în Georgia. Acesta a fost liderul Partidului Comunist Georgian un timp îndelungat, care a fost numit ministru de externe al Uniunii Sovietice în 1985. Eduard Șevardnadze fost ales președinte al Georgiei.

La 11 martie 2005, Parlamentul Georgiei a evaluat evenimentele din decembrie 1991-ianuarie 1992 drept „lovitură militară armată anti-constituțională”. Lovitura de stat a provocat un război civil și pagube mari procesului de reconstrucție a Georgiei.”

Sursa: Janelidze, O., Tabuashvili, A., Tavadze, L. & Iremashvili, N. (2012) *Istoria Georgiei*. Tbilisi: Editura Klio, p. 364.

- Enumerați cele mai importante fapte prezentate în manuale.
- Care credeți că sunt evaluările și interpretările prezentate în manuale?
- Considerați că unele dintre aceste texte sunt părtinitoare? Dacă da, care dintre ele este cel mai părtinitor? Argumentați răspunsul.

Repere cronologice

1921 - trupele sovietice ocupă Georgia; este înființată Republica Sovietică Socialistă Georgiană, încorporată în URSS în 1922.

Anii 1970 – acest deceniu a determinat renașterea naționalismului georgian și o intensificare a mișcării de eliberare națională. Odată cu glasnost și perestroika, se manifestă și apelurile la independență.

9 aprilie 1989 – „Tragedia din 9 aprilie”, trupele sovietice au înăbușit, folosind gaz și arme, un miting antisovietic, proindependență, la Tbilisi.

9 aprilie 1991 – Consiliul Suprem al Georgiei adoptă, în unanimitate, declarația de independență la cea de-a doua aniversare a Tragediei din 9 aprilie. Zviad Gamsahurdia devine primul președinte al Georgiei independente.

18 august 1991 – primele semne de nemulțumire față de Gamsahurdia devin evidente atunci când Tengiz Sigua, președintele Consiliului de Miniștri și Giorgi Khostaria, ministrul Afacerilor Externe, demisionează din funcții pentru a se alătura opoziției.

2 septembrie 1991 – manifestații, organizați de Partidul Național Democrat pentru a se opune încarcerării lui Jaba Ioseliani, se ciocnesc cu trupele Ministerului

Afacerilor Interne în apropierea monumentului Rustaveli din centrul orașului Tbilisi. Trei persoane sunt rănite de gloanțe. Sentimentul antiguvernamental se intensifică.

11 septembrie 1991 – 27 de partide politice, anterior aflate în opoziție reciprocă, se unesc cu cererea comună de a-l îndepărta pe Gamsahurdia.

22 decembrie 1991 – începe lovitura de stat georgiană, care va dura două săptămâni.

6 ianuarie 1992 – lovitura de stat se încheie cu evadarea lui Gamsahurdia cu o mașină blindată, în Cecenia. În timpul războiului, 107 persoane mor și 527 sunt rănite. Consiliul Militar formează un guvern provizoriu cu Sigua ca președinte.

10 martie 1992 – ministrul sovietic de Externe Eduard Șevardnadze sosește în Georgia după ce a fost invitat să conducă Consiliul de Stat. În această perioadă, Gamsahurdia se întoarce în Georgia și încearcă, fără succes, să revină la putere.

31 decembrie 1993 – Gamsahurdia este găsit mort în circumstanțe misterioase. Cauzele exacte ale decesului rămân neelucidate până astăzi.

Războiul pentru
apărarea
independenței
și integrității
teritoriale a
Republicii
Moldova (1992)

Istorie și context

Sergiu Musteață

Facultatea de Filologie
și Istorie, Universitatea
Pedagogică de Stat
„Ion Creangă”, Chișinău,
Republica Moldova

Războiul de pe Nistru, cunoscut și sub numele de Războiul din Transnistria sau Războiul pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, a avut loc în perioada 1 martie-21 iulie 1992, dar tensiuni între regiunea secesionistă de pe malul stâng al Nistrului (în linii mari, ceea ce a devenit cunoscut sub numele de Transnistria) și Republica Moldova (cunoscută în perioada sovietică drept „Moldavia”; oficial „Moldova” din 1990) au existat cu mult înainte de conflictul militar și există și astăzi.

Între octombrie 1924 și august 1940, teritoriul modern al Transnistriei, împreună cu o mare parte din regiunea actuală Podilsk a Ucrainei, a făcut parte din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, care era o regiune autonomă în componența RSS Ucrainene. În iunie 1940, Uniunea Sovietică a anexat Basarabia și Bucovina de Nord de la România.

În august 1940, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească a fost declarată republică unională. Aceasta a cuprins cea mai mare parte a Basarabiei, împreună cu Transnistria modernă și capitala ei, orașul Tiraspol. Astfel, Transnistria „s-a mutat” efectiv din Ucraina în Moldova. Deși la acea vreme aceasta reprezenta o trecere dintr-o parte a URSS în alta, schimbarea a căpătat o nouă semnificație când, în septembrie 1990, pe fundalul prăbușirii continue a URSS, Transnistria, nedorind să facă parte din Republica Moldova ca stat independent, s-a autoproclamat drept stat și astfel a devenit una dintre republicile separatiste nerecunoscute ale fostei URSS.

Încă din primele luni după cucerirea Basarabiei din 1940, noile autorități au început sovietizarea administrației moldovenești. Printre primele acțiuni au fost arestarea unor persoane care ocupaseră funcții în administrația română, de exemplu, deputați ai parlamentului local care au votat pentru unirea Basarabiei cu România în 1918 și membri ai partidelor politice românești. Cei mai mulți dintre cei arestați au fost trimiși în lagăre și închisori sovietice, iar în iunie 1941 a avut loc primul val de deportări organizate; în jur de 20 000 de basarabeni au fost trimiși în diferite regiuni ale Siberiei și RSS Kazahstan.

După o scurtă perioadă de ocupație germană în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, administrația sovietică a demarat procesul de colectivizare și a impus modele de economie planificată după 1945, continuând și represiunile, și deportările. După moartea lui Stalin și destalinizarea din perioada lui Hrușciiov, multor oameni li s-a permis să se întoarcă acasă, dar aceștia s-au pomenit încă limitați în drepturile lor și considerați „dușmani ai poporului”. Tinerii basarabeni au continuat să fie trimiși în toată Uniunea Sovietică să lucreze la obiectivele industriale sau să se alăture armatei și să lupte, de exemplu, în războiul din Afganistan din anii 1980.

Liberalizarea societății moldovenești a avut loc în perioada lui Gorbaciov: *perestroika* și *glasnosti* au creat condiții propice pentru mișcările naționale, care fuseseră înăbușite sub conducătorii sovietici anteriori, iar valorile culturale și istorice românești au fost din nou susținute în regiune. Unii locuitori, însă, în special cei de pe malul stâng al Nistrului, au perceput o posibilă reunire cu România drept un pericol. Tensiunea a crescut în special la sfârșitul anilor 1980, când alfabetul latin a fost adoptat oficial în RSS Moldovenească, iar limba moldovenească a fost declarată limbă oficială. În septembrie 1990, Transnistria s-a proclamat republică sovietică, la fel ca și regiunea Găgăuzia. Gorbaciov a încercat să mențină unitatea RSS Moldovenești în cadrul URSS, dar obiectivul său a fost complicat de faptul că URSS însăși era acum pe punctul de a sucomba.

Încercând să mențină integritatea teritorială a URSS, Gorbaciov a conceput „Noul Tratat Unional”, care trebuia să fie semnat de toate republicile. Cu toate acestea, conducerea RSS Moldovenești de la acea vreme, împreună cu alte republici baltice și caucaziene, nu a luat parte la elaborarea tratatului, boicotând referendumul ulterior, organizat în martie 1991, menit să exprime sprijinul popular pentru proiect. Lituania își declarase deja independența față de URSS cu un an mai devreme, în martie 1990, iar acest lucru a încurajat și mai mult mișcarea de emancipare națională din alte republici. Alegerile democratice au avut loc în Moldova la începutul anului 1990 și, în iunie, noul parlament moldovenesc a declarat suveranitatea statului. Deputați din stânga Nistrului s-au abătut de la prevederile acestui act, considerându-l proromân, respectiv antisovietic.

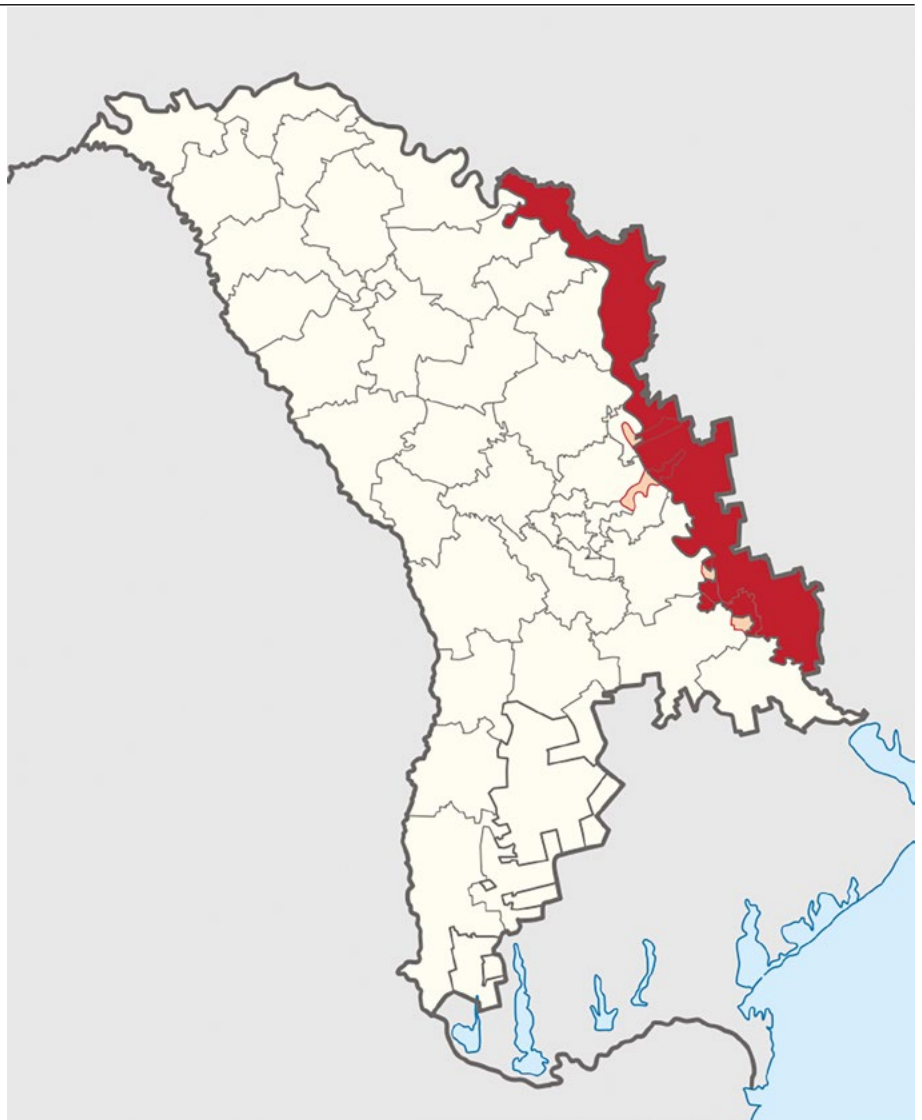
Între timp, la Moscova, în august 1991, a fost făcută o încercare dramatică de a menține cu forța puterea centrală a URSS: aceasta a constituit o lovitură de stat eșuată, care nu a fost susținută nici de către majoritatea liderilor republicilor sovietice, nici de către cei din capitala Moldovei, Chișinău. Eșecul loviturii de stat a deschis calea pentru Declarația de Independență a Moldovei, care a fost adoptată la 27 august 1991.

Consolidarea noului stat independent a fost dificilă din cauza celor două regiuni separatiste care erau încă susținute de Moscova. Cazul Găgăuziei a fost soluționat pașnic odată cu crearea unei regiuni autonome în Moldova, dar la Tiraspol discursurile continue ale etnicilor care prezentau Moldova ca stat agresor și pericolul românizării regiunii au făcut ca problema transnistreană să escaladeze într-un conflict militar la începutul anilor 1990. Potrivit istoricilor transnistreni, Chișinăul a început războiul atacând orașele Dubăsari și Bender, unde mai înainte au avut loc confruntări minore între poliția moldovenească și miliția transnistreană (Iakovlev, 1993; Valovoy, 1993; Rudenko, 1995; Babilunga și Bomeshko, 1998, 2005). Potrivit altor surse, conflictul a fost provocat de grupurile separatiste locale susținute de cazacii din armata rusă. Indiscutabil este faptul că forțele separatiste au fost sprijinite militar de armata a 14-a rusă, care staționa acolo încă din perioada sovietică (Cerba, 2016; Gribincea, 2020). Războiul a provocat victime pe ambele

maluri ale Nistrului, a distrus sate și cartiere urbane și a strămutat mii de oameni. Ostilitățile s-au încheiat cu semnarea, la 21 iulie 1992, la Moscova, a unui acord de încetare a focului între Președintele Republicii Moldova Mircea Snegur și Președintele Federației Ruse Boris Elțîn.

Deși au trecut mai bine de 30 de ani de la semnarea acestui acord, războiul și sfârșitul lui rămân subiecte deschise în societate; războiul dăinuie în mass-media, școli și memoria colectivă (Serebrian, 2024). De la sfârșitul conflictului militar, administrația de la Tiraspol și-a construit propriul sistem guvernamental, militar, bancar, educațional etc. Negocierile pentru soluționarea pașnică și reunificarea teritorială cu Republica Moldova au eșuat, iar administrația de la Tiraspol încă nu trește dorința de independență. Rusia a declarat în 1995 că își va retrage armata și muniția din Transnistria, dar acest proces este „amânat” la nesfârșit; apelurile Moldovei către Rusia la diferite reuniuni ale Națiunilor Unite, ale Consiliului Europei, ale OSCE și ale UE nu au schimbat situația, deși Transnistria nu a fost recunoscută pe arena internațională.

Harta Moldovei și a Transnistriei (cu roșu). Zonele cu portocaliu se află în componența teritorială a Transnistriei, dar sub jurisdicția guvernamentală a Republicii Moldova.
Autor: TBUS, Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0, [https://en.wikipedia.org/wiki/Transnistria#/media/File:Transnistria_in_Moldova_\(de-facto\)_\(semi-secession\).svg](https://en.wikipedia.org/wiki/Transnistria#/media/File:Transnistria_in_Moldova_(de-facto)_(semi-secession).svg), accesat la 29 ianuarie 2024.

Astfel, starea conflictului dintre Chișinău și Tiraspol rămâne actuală, iar războiul Rusiei împotriva Ucrainei a complicat și mai mult situația, intensificând îngrijorările cu privire la ambițiile expansioniste ale Moscovei în regiune.

Societatea moldovenească rămâne divizată, atât teritorial, cât și conceptual. Războaiele sunt printre cele mai sensibile și controversate subiecte din societate. Discursul contradictoriu, discursul de ură și acuzațiile reciproce se numără printre elementele care definesc starea de spirit în Republica Moldova raportată la tema războiului din 1992. Din acest motiv, subiectul nici nu este tratat suficient în școli. Anatol Croitoru, veteran al războiului, spune: „Copiii sunt învățați despre toate războaiele, dar nu despre războiul pentru independența noastră” (Se-rebrian, 2024). În Transnistria, pe de altă parte, războiul este una dintre principalele conținuturi istorice prezentate în manualele școlare (Mus-teață, 2021).

În proiectul de lecție prezentat aici, analiza critică a surselor și abordarea globală echilibrată își propune să promoveze o mai bună înțelegere a evenimentelor din 1992, precum și toleranța și înțelegerea pe ambele maluri ale Nistrului. Dar pentru a atinge acest obiectiv, autoritățile de la Chișinău și Tiraspol trebuie să convină asupra unui curriculum comun și să excludă interpretările și viziunile din manualele istorice rusești din școlile transnistrene, care sunt principalele impedimente în promovarea unui învățământ independent și de calitate. În același mod, nu trebuie predate teme care promovează discursul de ură și neîncrederea. Menținerea situației actuale va împiedica și mai mult posibilitatea reunificării și dezvoltarea unei societăți cu adevărat democratice.

Predarea critică a subiectelor sensibile și controversate va avea un impact direct asupra educației tinerei generații, care va putea depăși discursul instigator la ură promovat în prezent de regimul separatist de la Tiraspol. Educația de calitate înseamnă promovarea valorilor democratice și a statului de drept în școlile de pe ambele maluri ale Nistrului, iar educația istorică trebuie să joace un rol important în construirea păcii durabile, în reunificarea statului și integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Bibliografie

Babilunga, N.V. & Bomeshko, V.G. (1998). *Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политические аспекты* [Conflictul transnistrean: aspecte istorice, demografice și politice]. Tiraspol: RIO PGU.

Babilunga, N.V. & Bomeshko, V.G. (2005). *История родного края. Учебник для общеобразовательных учебных заведений, 8-9 классы* [Istoria ținutului natal. Manual pentru instituțiile de învățământ general, clasele a VIII-a – a IX-a]. Tiraspol: РИО ГИПК.

Cerba, V. (2016). „Analiza juridică și consecințele semnării Acordului moldo-rus de încetare a focului din 1992 la Nistru: problemele existente în procesul de reglementare a diferendului transnistrean”, *Legea și viața*, 4(11).

Gribincea, M. (2020). *Трупе русе де ocupație în Republica Moldova (culegere de documente și materiale), vol. I*, Chișinău: Editura Cartier.

Musteață, S. (2021). „Evenimentele din 1992 în manualul de istorie din școlile transnistrene”, *Plural. History. Culture. Society*, 9(2), p. 215-236, online: https://plural.upsc.md/wp-content/uploads/2021/11/15_Sergiu-Musteata.pdf, accesat la 4 februarie 2024.

Rudenko, N.P. (1995). *Дубоссары – город защитников ПМР* [Dubăsari – orașul apărătorilor Transnistriei]. Dubăsari.

Serebrian, O. (2024). „Războiul invizibil: percepția bilaterală prezentă și istorică asupra conflictului militar din 1992 din estul Moldovei”. *Confronting Memories* [în curs de apariție].

Valovoy, G.P. (1993). *Кровавое лето в Бендерах: Хроника приднестровской трагедии* [Vara sângeroasă din Bender: cronică tragediei transnistrene]. Bender: Poligrafist.

Yakovlev, V.N. (1993). *Тернистый путь к справедливости* [Drumul spinos spre justiție]. Tiraspol: IPP Tipar.

Activitate de învățare

Impactul Războiului pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova

Autori	Alexandru Seu, Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, Edineț, Republica Moldova Maria Smirnova, Liceul Teoretic Tvardița, Republica Moldova Maria Stepanianț, Liceul Teoretic „Constantin Stere”, Soroca, Republica Moldova Vera Balan, Liceul Teoretic „Petre Țefănuță”, Ialoveni, Republica Moldova Sergiu Suvac, Gimnaziul Cișmea, Republica Moldova
Vârstă	15-16 ani
Timp	45 de minute
Întrebarea-cheie	Care sunt consecințele Războiului pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova?

Activitatea de învățare abordează spectrul de consecințe politice, economice, sociale și culturale ale Războiului pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova (1992) (numit și Războiul de pe Nistru), asupra Republicii Moldova, manifestate începând cu anul 1992. Elevii vor descoperi că războiul a avut un impact major asupra vieții politice, economice, sociale și culturale a țării, care continuă să se manifeste și astăzi pe ambele maluri ale Nistrului. Demersul didactic include lucrul cu sursele istorice scrise, imagini, poziții oficiale ale organizațiilor internaționale și mărturiile istorice. De asemenea, acesta se bazează pe viziunea curriculară națională de consolidare a trecutului istoric și de predare a valorilor democratice.

Obiectivele activității

Elevii vor putea:

- Să explice impactul Războiului pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova;
- Să aprecieze influența politică, economică, culturală și socială a războiului asupra dezvoltării Republicii Moldova;
- Să dezvolte abilități critice de recunoaștere și combatere a dezinformării și interpretării eronate a războiului și a altor evenimente istorice;
- Să comenteze consecințele războiului asupra societății.

Recomandări metodologice

Activitatea de învățare este concepută după ce cunoștințele de bază despre eveniment, inclusiv cronologia acestuia, cauzele, părțile beligerante și personalitățile-cheie implicate au fost deja asimilate. Astfel, lecția se concentrează pe consecințele războiului pe termen scurt și lung asupra politicii, economiei, societății și culturii Republicii Moldova, inclusiv a regiunii transnistrene. Perspectiva de abordare este națională, dar poate fi interpretată și din punct de vedere local, mai ales în regiunile apropiate de operațiunile militare sau direct afectate de război.

În această situație, profesorii pot adopta o abordare reflexivă: este important să se ia în considerare relevanța și aspectul traumatizant al evenimentului în mod particular pentru comunitate/elevi. Dacă este posibil, se recomandă extinderea gamei de probleme cauzate de război, tot în context local. În aceeași ordine de idei, asigurându-și un interval de timp prealabil, profesorii sunt încurajați să abordeze cultura memoriei războiului din perspectiva diverselor categorii sociale – civili, soldați, copii, refugiați – precum și a diferitelor grupuri profesionale.

Activități

Etapa I

Introducere

5 minute

Profesorul prezintă harta organizării administrativ-teritoriale a Republicii Moldova. Activitatea rezidă în elaborarea unei axe cronologice care ar cuprinde trei-patru evenimente majore din perioada 1989-1991, care ar explica respectiva organizare.

Hara administrativ-teritorială a Republicii Moldova. File: Moldova_harta_administrativa.png, Wikimedia Commons, CC-BY 4.0, https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Moldova_harta_administrativa.png, accesat la 11 noiembrie 2023

Etapa a II-a

Lucru în grup pe baza surselor istorice

25 minute

Elevii sunt împărțiți în trei grupuri de lucru, fiecare grup primind un set de surse pentru lectură și analiză (vezi Anexa I). Grupurile lucrează simultan, timp de 10 minute, la sarcinile primite, apoi fiecare grup va prezenta rezumatul surselor și răspunsul la întrebări, timp de 5 minute.

Grupul 1

Impactul politic

- 1 Într-un tabel, notați, în baza surselor, poziția Republicii Moldova și a regiunii transnistrene față de război.
- 2 Apreciați impactul politic al războiului asupra Republicii Moldova. Notați răspunsul.

Grupul 2

Impactul economic

1 Analizați sursele cu atenție și marcați informația după modelul propus mai jos:

√	informația cunoscută, care vă confirmă cunoștințele
-	informația contradictorie, diferită de ce cunoșteți anterior
+	informația nouă, necunoscută
?	informația neclară, asupra căreia trebuie să vă documentați

2 Determinați impactul războiului asupra economiei părților implicate. Notați răspunsul.

Grupul 3

Impactul cultural

- 1 Care probleme ale identității naționale au cauzat (sau au acutizat) războiul?
- 2 Care aspecte ale vieții cotidiene sunt influențate de problema grafiei (latine sau chirilice) în regiune?
- 3 Exprimați-vă opinia cu privire la importanța accesului la educație în limba maternă pentru anumite grupuri. Cât de mult modelează educația identitatea unei persoane?
- 4 Potrivit surselor, care sunt cele mai importante probleme cu care se confruntă școlile cu predare în limba română din regiunea transnistreană? Cum pot fi rezolvate acestea?

Etapa a III-a

Brainstorming

10 minute

Elevii lucrează împreună sub îndrumarea profesorului care trasează pe tablă 3 cercuri cu următoarele titluri: „Consecințe politice”, „Consecințe economice” și „Consecințe culturale”.

Folosindu-și cunoștințele și informațiile însușite pe parcursul lecției, elevii ar trebui să formuleze scurte conexiuni pentru a explica consecințele războiului conform domeniilor propuse. Profesorul înscrie răspunsurile elevilor în cercurile corespunzătoare.

Etapa a IV-a

Recomandarea temei pentru acasă

5 minute

Elevilor li se propune să intervieveze un membru al familiei lor despre Războiul pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a Republicii Moldova. Profesorul poate oferi câteva întrebări orientative (vezi Anexa II), iar elevii pot cere clarificări/informații suplimentare, în funcție de răspunsurile pe care le primesc. Prin intermediul activității, elevii ar trebui să investigheze percepția asupra războiului de către

diferite grupuri sociale, profesionale și de vârstă. Elevii pot intervieva alte persoane despre care cunosc că au legătură cu evenimentul. Întrebările pot fi adaptate contextului familial/local. Această activitate va asigura reflecția extinsă asupra subiectului în afara clasei.

Evaluarea

În etapa a II-a, elevilor li se propun întrebări și sarcini. În vederea realizării acestora, elevii vor folosi diferite metode de învățare care se concentrează pe argumentare, gândire critică și analiza surselor.

Tema pentru acasă este stabilită într-o formă care le permite elevilor să evalueze diverse viziuni asupra aceluiași eveniment și să le prezinte folosind o abordare pluralistă.

Dicționar

Acordul de încetare a focului (1992) – document semnat de Republica Moldova și Federația Rusă care prevedea încetarea ostilităților și marca încheierea războiului.

Malul stâng al Nistrului – termen generic care se referă la regiunea transnistreană, situată pe partea stângă a râului Nistru (râu cu direcția de vărsare nord-sud).

Economie planificată – sistem economic în care statul gestionează economia și ia toate deciziile privind producția, distribuția și consumul de bunuri și servicii.

Promo-LEX – organizație neguvernamentală, care are drept scop dezvoltarea democrației în Republica Moldova, inclusiv în regiunea transnistreană, prin promovarea și apărarea drepturilor omului, monitorizarea proceselor democratice și consolidarea societății civile. Asociația Promo-LEX este o organizație apolitică, non-profit, care își desfășoară activitatea pe întreg teritoriul Republicii Moldova.

Separatism – mișcare care are drept scop crearea unui stat independent sau a unei regiuni autonome.

Setul de surse

Grupul 1 Impactul politic

Sursa A

Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova (1990-1996), asupra viziunii țării cu privire la război

Sursa: Noi.md (2015)
„Mircea Snegur: Conflictul de pe Nistru a fost provocat de separatiști cu sprijinul Rusiei” https://noi.md/md/news_id/57156, accesat la 4 octombrie 2023.

„Cei care conștient au început acest conflict nu-și doreau recunoașterea internațională a Republicii Moldova, nu doreau ca Moldova să adere la ONU. Noi nu ne-am dorit acest război. Dimpotrivă, am depus eforturi enorme pentru a înlătura divergențele și neînțelegerile pe cale pașnică. Dumnezeu și istoria ne sunt martori. Din păcate, nu ne-au auzit, nu ne-au înțeles și au ales războiul. Nu am putut să fim simpli observatori ai fărâdelegilor bandiților locali și ai celor ce au venit din Rusia.”

Sursa B

Extras din Acordul de Încetare a Focului¹

„2.2 Fiecare dintre părțile angajate în activitatea Comisiei² își numește reprezentanții în componența acesteia. Locul de reședință al Comisiei de control este orașul Bender.

2.3 În scopul realizării măsurilor sus-menționate, Comisiei de control i se atribuie contingente militare create pe bază de voluntariat și reprezentând părțile angajate în îndeplinirea prezentei convenții. Amplasarea acestor contingente și folosirea lor pentru asigurarea regimului de încetare a focului și a Securității în zona de conflict se înfăptuiesc în conformitate cu deciziile Comisiei de control, pe bază de consens. Componența numerică, statutul, condițiile de introducere în zona de conflict și de retragere a contingentelor militare se stabilesc printr-un protocol separat.”

1
Semnarea Acordului de încetare a focului la 21 iulie 1992 a avut loc în contextul implicării masive a Armatei a 14-a a Federației Ruse cu arme grele în timpul Războiului pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova.

2
Potrivit articolului 2.1, Comisia Unificată de Control este formată din reprezentanți ai celor trei părți care participă la reglementare: Republica Moldova, Federația Rusă și Ucraina.

Sursa: Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite (1992) „Acordul privind principiile pentru soluționarea pașnică a conflictului armat din regiunea Nistru a Republicii Moldova”, 21 august, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MD%20RU_920000_AgreementPrinciplesPpeacefulSettlementDniestr-Conflict.pdf, accesat pe 28 noiembrie 2023.

Sursa C

Poziția declarată a lui Leonid Manakov, reprezentant politic al regiunii transnistrene în Federația Rusă, 2022

Sursa: Newsmaker (2022) „Leonid Manakov a acuzat Moldova la ONU de încălcarea drepturilor omului în Transnistria”, <https://newsmaker.md/ro/leonid-manakov-a-acuzat-moldova-la-onu-de-incalcare-drepturilor-omului-in-transnistria/>, accesat la 4 octombrie 2023.

„Fac apel la comunitatea internațională să depună eforturi pentru a preveni încălcările drepturilor omului de către autoritățile moldovenești în Transnistria. Solicităm Consiliului pentru Drepturile Omului să dea o evaluare adecvată unei astfel de abordări distructive a Moldovei și să contribuie la respectarea strictă de către Chișinău a tuturor acordurilor semnate anterior cu Transnistria.”

Sursa D

Un manual de istorie din regiunea transnistreană despre Războiul pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova

Sursa: Бабилунга Н.В. & Бомешко Б.Г. (2005). *История родного края: Учебник для общеобразовательных учебных заведений. 8-9 кл. [Istoria ținutului natal: manual pentru instituțiile de învățământ general, clasele VIII-IX]*, Тирасполь: РИО ГИПК, p. 283.

„Românii, încrezători în propriile forțe, au început pregătirea pentru unirea Moldovei cu România. Sub presiunea acestora, la 23 iunie 1990, Parlamentul a aprobat *Declarația de suveranitate*, prin care se proclama caracterul ilegal al actului din 2 august 1940, privind crearea RSS Moldovenești, care, se pare, a fost o consecință a „ocupației sovietice” a teritoriilor românești ale Basarabiei și Bucovinei de Nord. Prin această deducere, republica s-a lichidat în modul în care exista de 50 de ani. Astfel, Transnistria a obținut dreptul absolut legitim la autodeterminare, întrucât nu mai făcea parte din RSSM.”

Grupul 2 Impactul economic

Sursa A

Considerații privind funcționarea economiei în RSSM și Transnistria

Sursa: Nistor, E. (2017) „Războiul de pe Nistru: cauze, actori, consecințe”, p. 101-111, https://studium.ugal.ro/ARTICOLE_STUDIUM/ARTICOLE%20STUDIUM%2010-S1/1010%20-%20S1%20-%20NISTOR.pdf, accesat pe 4 octombrie 2023.

„Istoria ne învață că nu învățăm nimic din istorie.” Acest paradox, formulat de filozoful german G.W.F. Hegel, îmi vine uneori în minte când mă gândesc la problemele trecute și prezente ale Moldovei și la responsabilitatea politică a liderilor ei. Sfârșitul anilor 1980 a fost un punct de cotitură pentru toate statele est-europene. Toată viața politică, economică și militară din RSSM și Transnistria a fost controlată la maxim de Moscova, subordonându-se doar indicațiilor primite de la organele centrale moscovite; acest model economic de astăzi se numește economie direcționată/planificată.

Sursa B

Statistici privind impactul economic al războiului pentru ambele maluri ale Nistrului

Sursa: Platzforma, (2017) „25 de ani de la războiul de pe Nistru: greșelile Chișinăului de la începutul conflictului transnistrean (1989-1992)” <https://platzforma.md/arhive/36287>, accesat pe 4 octombrie 2023..

„Conflictul armat a dus la deteriorarea situației economice de pe ambele maluri ale Nistrului și a contribuit la adâncirea crizei economice, care a început în 1990. Produsul intern brut total (produs pe ambele maluri ale Nistrului) în 1992 a scăzut cu 29% (în 1991 – cu 17%, în 1993 – cu 1%). Volumul total al producției industriale a scăzut cu 27% (în 1991 – cu 11%, în 1993 nu s-au înregistrat reduceri), volumul mărfurilor transportate – cu 51%. Activitatea multor întreprinderi din regiunea transnistreană a fost paralizată din cauza distrugerilor și destabilizării economice generale din zona de conflict, în special în orașele Bender și Dubăsari.

Potrivit datelor din partea transnistreană, în total au fost distruse sau avariate 218 întreprinderi industriale, de transport și construcții (inclusiv 46 de întreprinderi din Bender), 8 km de cabluri și 35 km de linii electrice aeriene au fost avariate, 15 km de rețele termice și 10 stații electrice. În Bender, producția de cabluri a fost redusă semnificativ.

Pe ambele maluri ale Nistrului au fost întrerupte furnizarea de gaz și energie electrică. Au fost deconectate liniile de transport a energiei electrice de 330 kw și 110 kw, prin care se realiza furnizarea energiei electrice din stânga spre dreapta Nistrului.”

Sursa C

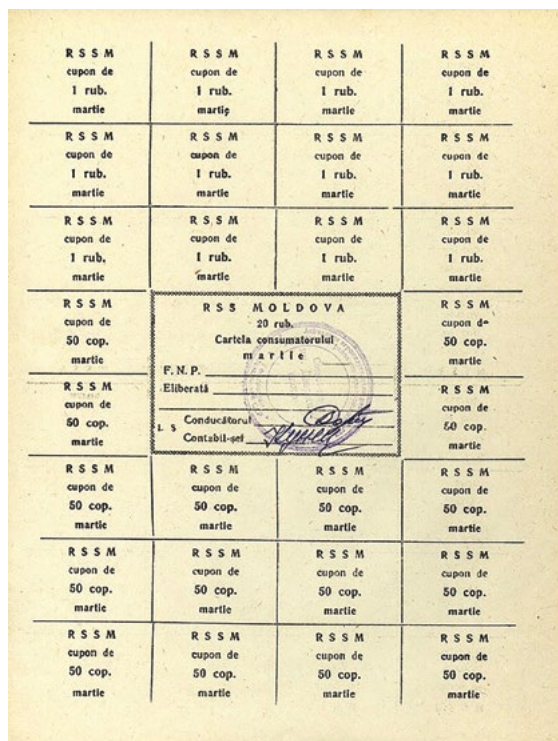
Introducerea monedei naționale a Republicii Moldova (leul moldovenesc)

Sursa: Gorelova, E. & Șelari, G. (2009) *Costurile conflictului transnistrean și beneficiile soluționării lui*. Chișinău: CISR, <https://www.cisr.md.org/pdf/Report%20ROM%20Master%20Draft%20vEG.pdf>, accesat pe 4 octombrie 2023.

„Din cauza situației grele din 10 iunie 1992, în plină luptă pe Nistru, cupoanele au fost puse în circulație. Deși cupoanele au fost planificate ca măsură temporară, aceasta a durat un an și jumătate, aproape până în luna noiembrie a anului 1993, când, în sfârșit, a fost introdus leul moldovenesc. Și în tot acest timp, împreună cu cupoanele și cardurile de consum, a fost posibil să se plătească și în ruble!”

Sursa D

Cupoanele moldovenești

Sursa: Noi.md (2021) „Această zi în istorie: La 10 iunie 1992 au apărut cupoanele moldovenești”, <https://noi.md/conomie/aceasta-zi-in-istorie-la-10-iunie-1992-au-apatut-cupoanele-moldovenești>, accesat pe 4 octombrie 2023.

Sursa E

Leul moldovenesc

La 29 noiembrie 1993, moneda națională – leul moldovenesc – a fost introdusă în Republica Moldova. File: MD 1 leu av.jpg, Wikimedia Commons, domeniu public, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:MD_1_leu_av.jpg, accesat pe 5 decembrie 2023.

Grupul 3 Impactul cultural

Sursa A

Istoricul Charles King despre problema lingvistică și identitară în Transnistria

„Conflictul din Transnistria a fost adeseori descris, atât în Rusia, cât și în Occident, ca un război etnic între naționaliștii de la Chișinău, hotărâți să se unească cu România, și etnicii ruși din Transnistria, care se temeau că vor fi asimilați într-un stat românesc extins. Problema care a atras cea mai mare atenție a fost propunerea de a adopta limba moldovenească drept limbă oficială a republicii și de a trece la alfabetul latin. În Transnistria, loialitatea față de sistemul sovietic era cea mai puternică și tot aici reformele lingvistice amenințau să aibă cel mai mare impact.

Deși evenimentul a fost în general prezentat ca o revoltă a slavilor împotriva politicilor naționaliste ale Chișinăului, adevărata sursă a violențelor de după 1990 s-a aflat la nivelul elitelor politice. Căpătând curaj după votul în favoarea reformei lingvistice, Sovietul Suprem al RSSM a continuat reformele culturale și politice. Iar transnistrenii, considerând fiecare dintre aceste mișcări drept intenții ale Moldovei de a părăsi URSS și de a se uni cu România, au continuat propriile pregătiri pentru secesiune.”

Sursa: King, C. (2002) *Moldovenii: România, Rusia și politica culturală*. Chișinău, Republica Moldova: Editura Arc, p.190-191.

Sursa B

Declarație a ONG-ului Promo-LEX privind problemele școlilor naționale moldovenești din regiunea transnistreană

1
„Careurile solemne” se referă la manifestațiile festive de la începutul și sfârșitul anului școlar. Copiii, profesorii și părinții prezenți intonează imnul Republicii Moldova și arborează drapelul de stat. Aceste activități sunt interzise în regiunea transnistreană, iar din acest motiv, evenimentele sunt supravegheate de autoritățile transnistrene. Pe parcursul evenimentelor, acestea recurg la întreruperea curentului electric.

Sursa: IPN (2021) „Școlile românești din stânga Nistrului se confruntă cu numeroase presiuni, Promo-LEX”, https://www.ipn.md/ro/scolile-romanesti-din-stanga-nistrului-se-confrunta-cu-numeroase-7967_1084103.html, accesat pe 4 octombrie 2023.

„Asociația Promo-LEX constată că, timp de peste trei decenii, cele opt instituții de învățământ cu predare în limba română din regiunea transnistreană se confruntă cu numeroase presiuni și intimidări din partea administrației *de facto* de la Tiraspol, precizând că este vorba despre lipsa sediilor proprii și neadaptarea celor curente la procesul educațional, citațiile și riscul de înrolare în așa-numita armată transnistreană sau provocări privind asigurarea libertății de circulație a persoanelor și bunurilor.

În Gimnaziul Roghi și Gimnaziul Corjova, careurile solemne¹ sunt supravegheate de miliția locală. Elevilor și profesorilor le este interzisă intonarea imnului Republicii Moldova și arborarea drapelului de stat. Liceul Teoretic „Ștefan cel Mare” nu are un sediu propriu, iar elevii liceului sunt nevoiți să parcurgă zilnic zeci de kilometri pentru a ajunge la școală.

Asociația Promo-Lex a remarcat că problemele și intimidarea școlilor vor dispărea de la sine, dacă Federația Rusă ar executa hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la încălcarea dreptului la educație în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Curtea a decis că, în aceste hotărâri, Federația Rusă este responsabilă de violarea drepturilor omului în regiunea transnistreană, în speță, dreptul la educație, însă, până în prezent, Rusia refuză să execute respectivelor hotărâri.”

Fișă de lucru la tema pentru acasă

Întrebare

Răspuns

Ce vârstă aveți în perioada
războiului?
Cu ce vă ocupați?

Cum ați aflat despre război?
Cum v-ați simțit?

Cum a fost comentat evenimentul în
comunitatea dumneavoastră?
Cum a fost afectată aceasta de
război?
Cunoașteți despre anumite
contribuții ale comunității
dumneavoastră la desfășurarea
evenimentului?

Vă afectează astăzi?
Ce credeți despre război la etapa
actuală?
Comunitatea sau familia
dumneavoastră a suferit pierderi
materiale sau a pierdut pe cineva
în război?

Sugestiile dumneavoastră

Dacă folosiți materialele noastre, ne-ar face plăcere să aflăm părerea dumneavoastră! Comentariile și propunerile dumneavoastră cu privire la ghid și alte materiale sunt foarte binevenite. Contactați-ne la: info@confronting-memories.org

 confrontingmemories
 confrontingmems
 ConfrontingMemories

Civil Society Forum e.V. / Secretariat
Badstr. 44, 13357 Berlin, Germany
Tel: +49 30 46 06 45 40
info@confronting-memories.org
www.confronting-memories.org

© 2024 Civil Society Forum e.V. / Confronting Memories
Toate drepturile rezervate.

Confronting Memories explorează fenomenul memoriei istorice și modul în care evenimentele istorice modelează țările și societățile de astăzi, axându-se pe pluralitatea perspectivelor în educația istorică. Programul creează un spațiu pentru un dialog semnificativ al diverselor viziuni asupra istoriei secolelor al XX-lea și al XXI-lea, reunind puncte de vedere contradictorii cu scopul identificării unui fundament comun.

The Civil Society Forum e.V. este o rețea de organizații neguvernamentale care activează în întreaga Europă. Miza acesteia este de a construi o societate civilă bazată pe valorile comune democrației pluraliste, statului de drept, drepturilor omului, justiției sociale și climatice, care să depășească granițele interne ale continentului.

Civil Society Forum e.V. / Secretariat
Badstr. 44, 13357 Berlin, Germany
Tel: +49 30 46 06 45 40
info@confronting-memories.org
www.confronting-memories.org